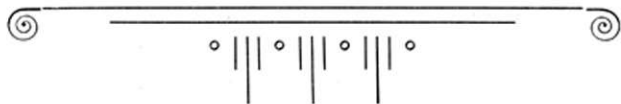

LJUBLJANSKI ZVON

Znamenja.

Kdo je hodil po dolini soški?
Milost božja, kaj je znamenj tam!
Križ za križem, a na križu deska:
»Tukaj človek naglo smrt je storil.«

»O popotnik, tu postoj, premisli
pa pomoli za nesrečno dušo:
ne bi mlada bila šla še rada,
moral je iti s te zemljé,
kakor svat, ko mu po prvi čaši
pride z doma žalostna novica,
mora vstati od gostije šumne.«
Gledam sliko, risano z okorno,
a sočutno, žalostno rokó;
gledam sliko: mlad pastirček pada
z jagnjetom pod pazduho v globino.
Njegov ljubček, jagnje mehkoruno,
izgubilo se na rob je strmi;
siromaček mu hiti pomagat,
ne pomore njemu niti sebi.
Nisem molil za nedolžno dušo —
čisto žrtvo nesla je Bogu!

»O popotnik, tu postoj, premisli,
 pa pomoli za nesrečno dušo:
 za družino šel sem med rudarje,
 med rudarje daleč v nemško zemljo, —
 trideset nas v jami je zasulo.
 Moli, človek, nam za milo sodbo!«
 Nisem molil za trpeče duše —
 v težkem delu so odšle s sveta.
 Lahko vam je bilo govoriti,
 ko ste stali pred sodnikom svojim.
 »Kaj si delal?« — Vsak mu je pokazal
 nemo krute žulje na dlaneh . . .

»O popotnik, tu postoj, premisli,
 pa pomoli za ubogo dušo:
 vse narobe vselej sem napravil
 in nazadnje v brezno strmoglavil;
 moli zame, a potem se pazi,
 da ne padeš, kakor pal sem jaz!«
 Lej ga kljukca! Bil je muzikant,
 pa sestavil si je sam nagrobnik
 (kot na deski čita se vse to!)
 Kadar s pira se pijan je vračal
 mimo brezna — je li slutil kaj?
 Nisem molil za veselo dušo:
 če z dovtipom letel si črez skale,
 boš že gledal, da se v raj prišališ!

Pa še nauk dal mi je na pot!
 Šel sem dalje, tiho prepevaje . . .

Oton Zupančič.

Kmečka osveta.

Drama v enem dejanju. Spisal Fr. Dolinčan.

O s e b e :

Anton Zore, kmet.
 Marijana, njegova žena.
 Tone, sin.
 Jernej Kuhar, kočar.
 Micka, mlada dekla pri Zoretu.
 Orožniki. Ljudstvo.

Kmečka soba. V ozadju, bolj na levo, vrata, skozi katera se pride iz veže v sobo. V desnem kotu v ozadju peč. Na levi strani dvoje oken. Na desni strani vrata v stransko sobo. Oprava navadna.

(Levo in desno velja za igralca.)

Tone. Micka.

(Večer je. Zunaj temna, poznojesenska noč. Ko se zastor dvigne, stoji Micka na klopi pri peči in hoče vzeti poln jerbas perila ž nje. Prav v tistem hipu stopi iz stranske sobe Tone.)

Tone. Oho, tukaj bode treba pa pomagati, kakor vidim.

Micka (z jerbasom v rokah). O seveda, ko je tako strašno težko!

Tone (stopi k njej). Kaj naj torej vzdignem s klopi, ali jerbas, ali tebe, ali oboje skupaj! . .

Micka (smejaje se in moleč jerbas naprej). Jerbas, samo jerbas!

Tone. Jaz bi pa rajši tebe! (se dela, kakor bi jo hotel obseči čez noge).

Micka (se brani). Ne, Bog ne daj! (Skoči z jerbasom v roki s klopi.)

Tone. Vidiš, če bi ti mene rada imela, bi se ne branila tako.

Micka (šegavo). In če bi ti mene rad imel, bi bil bolj pogumen in bolj uren, nego si!

Tone. Ah, čakaj me! . . Pri prvi priliki, ki se mi spet ponudi, ti dokažem, da . . .

Micka (mu seže v besedo). Na to bom že jaz gledala, da take prilike več ne dobiš! . .

Tone. No, vidiš, da me nimaš rada! . .

Micka (hipoma resna). Oh, rada! . . Kaj pomaga, če te tudi imam rada! . .

Tone. Ti dvomiš o moji ljubezni?

Micka (pripravljajoč desko, na kateri se ima perilo likati). Ne! Toda srce mi pravi, da iz tega ne more biti nič . . . Tone, bodi pameten in poišči si drugo —, lepo, bogato, tako, da bodo tvoji starši zadovoljni ž njo! . . . Jaz res ne vem, kako si se mogel zagledati v me! . . .

Tone. Kakor sem rekel: ti dvomiš o moji ljubezni! . . . Drugače bi ne govorila tako! . . . Kako sem se mogel zagledati v te? . . . Na to bi ti lahko marsikaj odgovoril, toda nočem, da ne porečeš, da se ti prilizujem . . . Razložiti ti hočem torej stvar drugače! . . . Ti, ali nisi hodila še nikdar po travnikih, ko je bilo vse polno rož na njih? . . . Mnogo ti jih je bilo morda všeč, a mimo vseh si šla! . . . Hipoma pa si se sklonila k eni, utrgala jo in si jo dela v nedrije! Zakaj? — Tega sama nisi vedela! . . . Izmed sto in sto drugih ti je bila ta najdražja! . . . Tako nekako, vidiš, je tudi z ljubeznijo! . . .

Micka (baveč se še zmeraj s perilom, pomolči nekoliko). Tone, ti znaš lepo govoriti, toda . . . Pa naj ti povem, kaj me vznemirja! . . . Vidiš, Tone, ti si včasih tako čuden, tako žalosten, in to me je pripravilo že večkrat na misel, da je vzrok temu to, ker si se prenaglil, ko si dal meni besedo . . .

Tone. No, zdaj pa reci še, da nisem imel prav, ko sem trdil, da dvomiš o moji ljubezni! . . . O ti nespametno dekle! . . . Ali ne veš, kaj me dela žalostnega? . . . Ali more biti sploh kdo vesel v naši hiši? . . . Ko bi tebe ne bilo pri nas, bi bil jaz že davno pobegnil odtod! . . . Ti me še včasih razvedriš! . . . Spričo tebe še včasih pozabim . . .

(Marijana pride z likačnikom v roki iz veže, oziroma kuhinje.)

Prejšnja. Marijana.

Marijana (k Micki). Le pusti zdaj perilo meni. Ti pa pojdi molst in živino odpraviti.

Micka. Grem! (Odide.)

Marijana. Tone.

Marijana. Nič nimam rada, če ostajaš z deklo tako sam.

Tone (zbadljivo). Mati, vi me hočete učiti? . . .

Marijana. Ali nimam te pravice?

Tone. Jaz vam je ne odrekam, Bog ve, da ne, toda . . .

Marijana. Premlad si še, da bi . . .

Tone. No, kaj? . . .

Marijana. Da bi ljubil in imel kako znanje . . .

Tone (pomolči). Eh, mati, ljubezen je lahko nekaj lepega, jako lepega! . . .

Marijana (vzdihne). Gotovo, gotovo!

Tone (pomenljivo). A tudi lahko nekaj grdega, zelo grdega! . . .
 Marijana (osupne). Bog te razumej, jaz te ne! Ali povem ti:
 nič mi ne ugaja, da si pri sedemnajstih letih tak modrijan!

Tone. Nesreča stara človeka, mati, in ga dela modrega! . . .

Marijana. Nesreča, nesreča! . . . Pa ti menda vsaj nisi nesrečen!

Tone. Mislite, da ne mati? . . . No, kdo ve! . . .

Marijana Ti mar nedostaje česa? . . .

Tone (gre parkrat molče gori in doli). Če mi česa nedostaje? . . .
 Hm! . . . O da, mati, in sicer prepričanja, da je pod našo streho vse
 tako, kakor bi moralo biti! . . . In to moje prepričanje bode morda
 še vzrok velike nesreče, mati! . . .

Marijana. Zdaj mi pa molči že! . . . Če ne znaš govoriti dru-
 gače, tako mi tudi ni treba! . . .

Tone (sname pokrivalo s stene in se odpravlja, da bi odšel).

Marijana. Po očeta pojdi k Štefinu in domov ga pripelji, da
 ne bo spet pijan!

Tone. Če hočete, zakaj ne! (Odide.)

Marijana sama.

Marijana. (Zunaj se sliši zvonjenje). Osem ura! Ta naša se je
 pa spet zakasnila malo! (Stopi na klop in porine pri stenski uri kazalec
 naprej. Potem stopi doli, se prekriža in moli, a malomarno in na kratko).
 Ta fant me skrbi! . . . Nič tistega veselja ni pri njem, kakor bi ga
 moral imeti pri svojih letih. Nekaj nosi s seboj na skrivnem, kar nosi!
 No, čudnega ni naposled nič, da je vedno tako nekam žalosten!
 Kakšna pa sem bila jaz v tistem času, ko sem ga pod srcem nosila!
 To je dobil po meni! . . . Oj da, kako življenje to! . . . In že toliko
 let! . . . Ko bi bili moji starši malo pametnejši, bi bilo lahko dru-
 gače! . . . Zakaj so me prisilili, da sem vzela tega, zakaj me niso
 dali onemu? . . . Seveda, ta je imel par tisočakov in je bil kmet, oni
 je bil samo reven bajtar! . . . (Vzneseno) Bajtar — cigan zastran mene!
 . . . Ljubila sem ga, rada sem ga imela — vse drugo je postranska
 reč! . . . In ko je bilo že tako daleč . . . Toda baš, ker je bilo že
 tako daleč, so hoteli moja mati, da se hitro omožim — seveda z
 drugim! . . . Kaj so pač mislili pri tem? . . . Morda, da se bo dal moj
 mož preslepiti! . . . Ah, kajpak! . . . Vedel je takoj, da nekaj ni v redu,
 in da se je ukanil! . . . Sicer je molčal, in ljudje žive še dandanes
 v veri, da je fant njegov, toda on je slutil, in jaz sem trpela zaradi
 tega! . . . Ah, kako trpela! Mučil me je in trpinčil, ko se nikomur
 niti sanjalo ni! . . . Osemnajst let živeti v takem zakonu, to ni majhna

reč! . . Poleg tega pa nositi še ogenj za drugega v srcu! . . Čudno, čudno, to srce! . . Sama sem upala, da se kdaj potolaži — zaman! (Pusti delo in se ustopi' v ospredje.) In čeprav se v njem oglašča vest, pomiriti se noče in vse eno hrepeni po prepovedanem sadu! . . Greh — naj bo! . . Mojo voljo naj bi mi bili pustili, pa bi bilo drugače! . .

Marijana. Kuhar.

Kuhar. Dober večer Bog daj! (Stopi počasi proti peči in sede ondi na klop.)

Marijana (gre k delu nazaj). Dober večer! . . Kaj hodiš semkaj?

Kuhar (jo gleda s poželjivimi očmi in jo meri od nog do glave). Že kake tri dni mi nisi prišla pred oči, in to mi je bilo predolgo. Tudi govoril bi že spet rad enkrat malo s teboj!

Marijana. Za to bi se dobil kmalu kje kak bolj priličen kraj, nego je ta tukaj . . .

Kuhar. Zunaj je mraz, in toliko sva se tudi že ugnala, da naju ljubezen ne greje več tako. (Vstane, stopi k njej, kakor bi se je hotel dotakniti, pa upade mu pogum, in sede spet nazaj. Kakor bi hotel svojo zadrego prikriti, izvleče iz žepa pipo ter jo začne tlačiti s tobakom, toda predno delo skonča, položi mehur in pipo na klop poleg sebe).

Marijana. Sinoči sem bila tamkaj . . .

Kuhar. Če bi bil jaz vedel!

Marijana. Tu doma je stvar vendar nekoliko nevarna! . .

Kuhar. E zakaj? . . Kaj pa je, če pridem kot sosed semkaj v vas! . . Sicer pa — koga se bati? Dekla je v hlevu — in če bi ne bila, kaj to? Ona ima molčati. Tvojega moža pa sem videl ravno prej pri Štefinu notri, in če se ne motim, je tudi fant tjakaj zavil . . .

Marijana. Najin sin!

Kuhar. Da, najin sin! (Skoči razburjen pokoncu in ji položi roke okrog pasa).

Marijana (se mu izvije). Počasi! Luč je v sobi, in skozi okno se vidi. (Gre k oknu ter zastre rdeče zagrinjalo črezenj, potem se vrne ter obstoji z oprtima rokama na bokih pred Kuharjem, ki jo hoče iznova priviti nase.) Mir, ti rečem, mir, pa gledi, da odideš kmalu! . . Vsak čas se lahko vrneti — naša dva!

Kuhar. Ne bo ju še, ne! In če prav prideta! Tvoj mož me že nekaj časa več ne gleda tako temno. Sicer pa itak ne ve nič natančnega! . .

Marijana. Ali misliš? Meni bi bilo prav! Ali povej, kako je kaj pri tebi doma! . . Kaj počne tvoja žena? . .

Kuhar. Bolna — bolna! . .

Marijana. Od česa neki? Preveč ji strežeš! . .

Kuhar. O tisto pa že! . . Haha!

Marijana. No, od tega gotovo ni bolna, ker jo tepeš, kajti . .

Kuhar. Ali mar tvoj mož tebe pretepava? . .

Marijana. Ne, tega ne! Ne upa si menda! Ali zato me pa zbada, zbada s tistim svojim zlobnim jezikom . . . Oh! . .

Kuhar. Kaj hoče govorjenje! Besede ne bolijo, če ni človek bolj mehak, nego je treba! . . Ti imaš dobro, moja žena ti zavida lahko! . .

Marijana (vidno vesela). O kako lažeš! Rad jo imaš . . .

Kuhar. Kakor trn v peti! . .

Marijana. In vendar si jo vzel!

Kuhar. Ali ti nisi vzela Zoreta? . .

Marijana. Morala sem ga!

Kuhar. Morala, morala! . . To je prazen izgovor! Ko bi bila ostala trdna, bi bilo morda drugače!

Marijana. Ne bi bilo! . . Morala sem! . . Saj veš, kaj je bilo na poti! . . Otrok je moral dobiti očeta! . .

Kuhar. No da, ali . . .

Marijana. Tebi bi me starši nikdar ne bili dali, in dotistihdob, da bi bila jaz samosvoja, bi bilo prepozno! . . Moralo je biti torej tako . . . Sicer pa bi moja poroka ne bila toliko izkazila, če bi me bil hotel ti ubogati in bi bil ostal samec . . .

Kuhar. Ali ne veš, da je bil tudi tam otrok, ki je moral dobiti očeta?

Marijana (zamišljeno). Čemu neki? . . Kaj pa je bila prej tista tvoja žena? . . Prava reč, če bi bila obtičala tako! In baš ta otrok! . . Ha, ta tvoja ljubezen! . . Ne, tega ti nikoli ne odpustim popolnoma! . .

Kuhar. Kako si čudna vendar! . . No, pa odgovori ti meni na neko vprašanje! . . Že davno bi bil rad vedel, kaka si ti proti svojemu možu, kadar te ima rad . . .

Marijana (kljubovalno). Človek ni iz lesa! . .

Kuhar (vzburjen). No vidiš, vidiš! — Zdaj vem vsaj, zakaj je tako zadovoljen tvoj mož! . .

Marijana. Zadovoljen, ah! Nemara da je tvoja žena zadovoljna!

Kuhar (vzroji). Tvoja žena . . . tvoja žena . . . zmeraj — tvoja žena! . . Povej, kaj naj storim ž njo? Zakaj mi nisi že davno povedala, kaj da ti ni prav! . . Ugonobil bi jo bil magari prvo noč, ko je prišla pod mojo streho! . .

Marijana (vesela). No, le nikar se ne jezi! . .

Kuhar. Res, nisem prišel semkaj, da bi se jezili! Marijana, ti ne veš, kako me je srce gnalo k tebi! (Jo privije k sebi.)

Marijana (se ozre boječe proti oknu, a se ne odtegne njegovemu objemu). Čudno, da si spet enkrat zahrepenel po meni! . .

Kuhar. O vsak dan hrepenim po tebi, vsak dan, vsako uro, Marijana! (Usedeta se v kot k peči, tako da se tiščita vkup in ima on roko položeno okrog njenega pasa.)

Prejšnja. Micka.

Micka (stopi v sobo in kaže veliko zadrego, opazivši ona dva).

Marijana (odskoči raz klop in prime za gladilo). Kaj hočeš?

Micka. Vprašati sem hotela, če naj vam pomagam.

Marijana. Ne, ni treba! . . Le odpravi v kuhinji vse! . .

Micka (rezko). Pa ni še skoro nič storjenega!

Marijana. Kaj tebe skrbi to? . . Pojdi! . .

Kuhar. Micka, ti si preveč pridna! . .

Micka (ga pogleda zaničljivo in odide).

Marijana. Kuhar.

Kuhar. Nič je nisem slišal priti v vežo. Toda zdaj bo treba iti, kaj? . .

Marijana. Ne, ostani še malo! Če ne, bode res mislila, da se je imava zaradi česa bati . . . Pa kaj sem ti že hotela reči? . . Da! . . Pojutrišnjem pojdeti naša dva na semenj. Pojdeš mar ti tudi? . .

Kuhar. Če gresta ona dva, potem veš, da jaz ne!

Marijana. Torej pridi! . . Tudi deklo pošljem stran! . .

Kuhar (vesel). Oh! (Obseže jo zopet z obema rokama okrog pasa in potisne svoj obraz k njenemu.) Ali še veš, Marijana, kako lep je bil tisti večer? . .

Marijana. Kateri večer? . .

Kuhar. Ko si postala moja! . .

Marijana. Lep? . . Ne vem! . . . Morda je bil marsikateri poznejši lepši . . . Spominjam se le toliko, da sem se te bila grozno ustrašila! . .

Kuhar. Ustrašila? . . Hahaha!

Marijana. Ali se temu še čудиš? . . Ko pa si skočil tako nenadoma proti meni! . .

Kuhar. Tisto čudno naključje, da si bila tako pozno na večer sama zunaj, in da sem jaz baš tedaj mimo prišel! . . Če bi se ne bilo tistikrat tako pripetilo — midva bi se zdaj komaj poznala! . .

Marijana. Ali predrzen si bil! . . Tako napasti dekleta! . .
Ti morda že ne veš več, kako . . .

Kuhar. Oh, spominjam se! . .

Marijana. Kakor zverina si planil . . .

Kuhar. Hahaha, ne rečem, da ne! . . Ko sem te bil ugleдал tako samo, nobenega človeka v obližju in po noči — ha, tedaj me je prešinilo nekaj čudnega! . . Po mojih žilah je vzkipeło, in občutil sem v sebi moč, rečem ti, moč, da bi bil prestavljal gore! . . Ta mora, mora biti tvoja, sem si dejal, in naj se zgodi, kar hoče! . . Ubil bi bil človeka, ki bi se mi bil postavil tistikrat nasproti! . . In pripognil sem se in te dvignil od tal, tako . . . (Jo dvigne). Tako, vidiš! In nesel sem te (jo nese preko sobe) kakor otroka in poljuboval sem te (jo poljubljuje), četudi si brcala z obema nogama in bila me z obema rokama po obrazu . . . Pa kako si drhtela in jokala! . . . (Spusti jo na tla.)

Marijana. Jokala, jokala, ker sem se te bala . . .

Kuhar. Ali drugi dan — kako si mislila o meni? . .

Marijana. Ali naj govorim resnico? . . Všeč si mi bil! . . Tvoja silovitost mi je ugajala! Čutila sem, da mora biti ljubezen taka, ako hoče kaj veljati! Toda kje so tisti časi? . . Zdaj smo stari! . .

Kuhar. Stari? . . Jaz mislim, da še ne! . . Ti jih imaš — koliko let imaš že ti? . .

Marijana. Pred kratkim sem jih izpolnila petintrideset . . .

Kuhar. No in jaz jih izpolnim baš nocoj štirideset — pomisli, ravno o polnoči! . . . Tvoj mož je za sedem let starejši od mene! . .

Marijana. Ne imenuj ga! . . On je starec! . . Menda nikoli ni bil mlad! . .

Kuhar. Prva ljubezen ostane človeku v spominu, kaj . . ?

Marijana. In prav je, da ostane! . . Včasih bi se človeku potožilo živeti, če bi se ne krepčal ob spominih . . . O lepo je, dokler kipi človeku še mlada kri po žilah! . . .

Kuhar. Jaz sem še vedno tisti, Marijana! . . (Približa se ji zopet v vidni razburjenosti.)

Marijana. Stoj! . . Zdaj bi utegnila priti! . . In dekla vleče morda tudi na uho! . .

Kuhar. Torej moram iti? . .

Marijana. Nj drugače! . . Ali pojutrišnjem — ne pozabi! . .

Kuhar. Na to naj bi pozabil? . . Preje na svoje zveličanje!
(Odide.)

Marijana sama.

Marijana (hiti likati perilo). Da je morala ta dekla stopiti tako o nepravem času noter! . . . Saj drugikrat se je vselej dalje zamudila v hlevu! . . . Kdo ve, če ga ni zapazila, ko je šel semkaj, in potem nalašč prišla v sobo? . . . Izvedeti moram! . . . Micka! . . . Micka! . . .

Marijana. Micka.

Micka (pride iz veže). Kaj je?

Marijana. To perilo obesi še malo okrog peči. Še ni zadosti suho . . . Pa kaj delaš tako temne obraze? . . .

Micka. E — nič!

Marijana. Govori, kaj je? . . . Saj veš, da takih odgovorov ne maram!

Micka (stopi na klop in obeša perilo okrog peči). No, če že moram govoriti, pa bodi! . . . Mati, ali bo ta zdaj celo v vas semkaj hodil? . . .

Marijana (se zdrzne). Kdo ta? Zakaj ga ne imenuješ? . . .

Micka (ustavlja se z besedo). No . . . Ku — har! . . .

Marijana (osorno). In zakaj bi ne smel priti? . . .

Micka (dvigne obe roki). Oh, moj Bog, zdaj pa še vprašate! . . . Ves svet govori o tem, kaj se godi, godi že toliko in toliko let! . . .

Marijana (razljučena). Kaj meni mar, kaj govore ljudje! . . .

Micka. Če vam tega ni mar, mati, pa bi gledali vsaj na to, da bi svojih ne žalili . . . Ali ne čutite, da je Tone zaradi vas nesrečen, ah, tako nesrečen! . . .

Marijana (čimdalje bolj divja). Deklina, ti si upaš? . . . Če je kdo mojemu sinu v nesrečo, potem si tista ti! . . . Izbij si ga iz glave, to ti zdaj povem! . . .

Micka. Rada, rada, mati, če zahtevate! Jaz se ne bom nikamor vsiljevala. Toda to vam rečem še enkrat, mati, da je Tone, zaradi vas vedno tako žalosten! Revež, tako mlad in pošten, pa nima nobene vesele ure. (Obriše si solzo).

Marijana. Kaj pa sem storila vendar?

Micka. Oh, mati, ali mislite, da vas še nisem nikoli opazila — tam zadaj! Zakonska žena — oh Bog, oh Bog, tak greh! Saj še za dekleta ni lepo, če se shaja na samem in zgovarja . . .

Marijana (predrzno). To tebe nič ne briga! . . . In da mi ne boš brusila jezika! . . .

Micka. O, saj molčim, molčim in molim! . . . Oh, ako bi me le hotel uslišati Bog! . . .

Marijana. Če črhneš kaj mojemu možu ali Tonetu . . .

Micka. Bog me varuj, da bi delala zdražbo!.. Samo molila bom, molila! (Začujejo se stopinje.)

Marijana. Tihol! . .

Micka (skoči s klopi in gre ven. Med vrati se sreča z Zoretom).

Zore. Marijana.

Zore (osorno). Kdo je bil tukaj!

Marijana. Nihče!

Zore. Tako — nihče -- prav nihče? . .

Marijana (kljubovalno). Prav nihče! (Hoče oditi.)

Zore (zapovedujoč). Ostani!

Marijana. Kaj hočeš? . .

Zore. Ostani, pravim!

Marijana (osorno). Ne utegnem! (Odpre vrata.)

Zore (skoči k njej, jo potegne siloma nazaj ter zaloputne vrata).

Ostani, sem rekel, če ne! . .

Marijana (se usede na stol ter zre srdita v stran).

Zore. Torej se še vedno nisi naveličala, še vedno ne? . .

Marijana (temno gledajoč). Česa naj bi se naveličala? . .

Zore. Hahaha, česa . . . česa? . . (Izpremenivši glas.) Ne delaj se nevedne! . .

Marijana. Ti verjameš vse, kar ti natveze kdo!

Zore (s povzdignjenim glasom). Jaz verjamem, kar vidim! . . Torej še vedno, še vedno, (porogljivo) hahaha! . .

Marijana. Jaz ne razumem, kaj blebetaš!

Zore. Hahaha — ne razumeš! . . O nesramna si dovolj, da tajiš! . . V laganju prekašaš hudiča! . . Lagala si, odkar te poznam! . .

Marijana (vstane in hoče spet iti. Zore jo potisne nazaj na stol). Pusti me! Opraviti imam kaj boljšega, nego poslušati tebe! . .

Zore. Ostani! Malo sem govoril s tabo v svojem življenju, ali nocoj se mi ljubi govoriti! . . Pa reci, no, če imaš pogum, da ni bil on tukaj! . .

Marijana. Kdo on? . . (Malomarno.) Sicer pa, če veš . . .

Zore. O vem, vem, dasi ga nisem videl dobro! . . Imaš prav, da ne tajiš! Pomagalo ne bi nič! Poslal sem fanta za njim, da se prepriča . . Sin na lovu za očetom — ali ni lepa ta, kaj? Hahaha! . .

Marijana (zadrženo). Ka — aj — govoriš?

Zore (se smeje porogljivo). Hahaha, hahaha — to ti je nekaj novega, kaj ne? . . Oj ti abotnica! . . Misliš, da bi bil tako molčal

in da bi ne bil zahteval pojasnila od tebe, če bi ne bil vedel vsega? . . . Ali pa si bila morda celo prepričana, da si me premotila, in da sem res veroval v tvoje bajke? Kaj še! . . . Poznal sem očeta, preden je prišel otrok na svet! Vedel pa dobro tudi, da ni prišel prezgodaj! . . .

Marijana. Tega ne more nihče vedeti, kdo je oče! . . .

Zore. Ka — aj? Morda je še drugi, še tretji prizadet? . . . No da, kjer sta dva, tam so lahko tudi trije, štirje in še več! Žensko telo je ali žlahten vrt, kakor sem bral nekdanj, ali pa — kup gnoja! . . . Tretjega ni vmes! . . .

Marijana (plane pokoncu). Jaz tega ne bom poslušala! . . .

Zore (ji zastopi pot). Boš! . . . O zvita si! . . . Bojiš se zanj, bojiš še vedno, ker veš, da enkrat mora priti maščevanje! . . . In rajši delaš sebe še bolj umazano, nego si, samo da bi od njega odvrnila nevarnost! . . . O da, če bi se dalo utajiti, da je on oče fantov, potem bi se laglje utajilo tudi še marsikaj, kar se je dogajalo v vseh dolgih letih tega prokletega zakona! . . .

Marijana. Marsikateri mož se je že na svojo škodo motil! . . .

Zore. Toda jaz se ne motim! Ha, še vedno torej upaš — še vedno? . . . Noče ti v glavo, kajne da, kako sem mogel nositi to skrivnost toliko časa v sebi? . . . Kaj pa sem hotel? . . . Ali naj bi bil tekel takoj nadenj ter izdal vsemu svetu že prvi dan, da sem dobil za doto tak nameček? . . . (Skrivnostno.) Ej, zdaj ne umeš mojega početja, a umela ga še boš! Stvar dozoreva, dozoreva! . . .

Marijana. Jaz pa rečem še enkrat, da tistega ne more nihče vedeti . . .

Zore. Ti govoriš tako, ker se preveč zanašal nanj in ker ne veš, da si se goljufala, kakor se goljufa vsaka nezvestnica, ki meni, da je njen ljubček ne izda! . . . A to se zgodi vsaki prej ali slej! . . . Tudi tebi se je zgodilo! . . . Da ne boš še dalje upala, da ne boš še dalje mislila, da ti je mogoče prepričati me, ti povem zdaj magari tudi ime tistega, ki je povedal meni vse! Ti si odkrila svojemu ljubčku, kaj je s teboj — tega se boš pač še spominjala — on pa se je pobahal pred Brežnikom! No in Brežnik je bil na našem ženitovanju, kakor veš! Precej, ko smo prišli iz cerkve, me je poklical na stran in mi s tistim svojim hinavskim obrazom razložil kako in kaj! . . . Strela božja, kako me je pogrelo to! Jaz ne vem, kako se je moglo zgoditi, da ga nisem pobil na tla! . . . Morda, ker mu nisem verjel popolnoma! Poprej ni zinil, ta lopov, a potem pa, ko je bilo že prepoznal . . . Da bi me potolažil, mi je obljubil, da ne bo črnil nikomur kaj o tem . . . Obljubo je res izpolnil, najbrž zaradi tega,

ker je kmalu na to obolel in umrl! . . In tako mislijo ljudje še danes, da je fant moj! . . Ali kaka tolažba to zame? . . Ha, kak poročni dan je bil tol! . . (Po premolku.) No, in zdaj veš tudi, od kdaj te črtim in sovražim! . .

Marijana (neustrašeno). Jaz sem tebe sovražila že prej! . .

Zore. Toda bolj ne, nego jaz tebe!

Marijana. Jaz — kolikor sem mogla!

Zore. Prav kakor jaz tebe! A ker morem jaz več nego ti, je bilo tudi moje sovraštvo večje od tvojega! . . Jaz sem te celo — ljubil s sovraštvom! . .

Marijana. In jaz tebe s studom!

Zore. Če sem se ti približal kdaj, sem se ti samo iz tega vzroka, ker sem vedel, da te tako ponižam, in ker sem znal, da ti delam hudo s tem! In zdaj razvidiš lahko tudi, kaj si mi bila ves čas najinega zakona!

Marijana (skoči skrajno razjarjena, preteč mu s pestmi, pred njega). Hudič! . .

Zore (smeje se). Tako je, vidiš! . . Toda ne misli, da je to že vse maščevanje! . . To je bilo le majhno tešilo za moje nesrečno srce, za to srce, ki je vpilo po osveti! . . . Pravo maščevanje šele pride, in to maščevanje mora biti tako grozno, kakor je bilo grozno to, kar si storila ti meni! Leta in leta sem čakal, zdaj — če me vse ne moti — ne bom čakal več dolgo . . . In zdaj sva se domenila! . . Pojdi, kamor hočeš! . .

Marijana (odhajaje). Razbojnik! . .

Zore sam.

Zore (hodi zamišljen gori in doli). Da, maščevanje, ako se mi posreči, bo tako, kakršnega še ni kmalu izmislil kdo! . . En sam udarec, in zgruditi se mora vse! On, ona in njijin sin! Ha, njijin sin! . . O kako sem sovražil to tuje seme! Kolikokrat se me je lotilo hrepenenje, da bi pograbil sekiro in mu razklal črepinjo! . . Pa nisem smel, nisem smel, če se nisem hotel spraviti ob veselje! Da, ko mi je obolel, sem poslal celo po zdravnika, da mi ga je ozdravil! . . Hahaha! . . Res, sam peklenšček mora biti vesel mojega načrta! . . In koliko truda je stalo, predno sem dobil tega pobalina na svojo stran! . . O čutil je, kako ga ljubim! . . Vendar zdaj pojde! . . Maščevanje pride, samo kdaj, kdaj, kdaj? . . (Ozre se na klop pri peči in zagleda mehur in pipo.) Ha, to je njegovo! . . (Nemirno.) Da fanta toliko časa ni! . . (Začuje se fantovsko petje zunaj na cesti). Gotovo je

med njimi! (Zore stopi k oknu, ga odpre in odgrne zagrinjalo. Fantje se pojoč približajo in se ustavijo prav pod oknom. Tu zapojo še par kitic narodne pesmi, potem se pojoč počasi oddalijo.)

Zore (ki je ves čas poslušal sloneč pri odprtem oknu). Človek postane skoro žalosten, če se spominja nazaj! Koliko časa je že, odkar sem jaz tako pel — koliko časa, odkar sem bil . . . človek! . . . (V veži se začujejo stopinje.) Zdaj gre! . . .

Zore. Tone.

Tone. Malo smo zapeli, pa sem se zamudil.

Zore. No, kdo je bil? . . .

Tone. Imeli ste prav — Kuhar!

Zore. Torej vidiš — tvoja mati . . .

Tone (mu poseže v besedo). Ah, oče, vedno in vedno to! . . . Jaz sem že ves bolan, jaz ne spim že več; kjer sem, koder hodim, po noči in po dnevi mi roji le to po glavi! . . .

Zore. Ti je torej morda celo prav, da je tvoja mati taka, prav, da kažejo ljudje s prstom za mano in za tabo, prav, da pljujejo, kadar hodijo mimo naše hiše? . . . In zdaj ga pušča še na dom! . . . Petintridesetletna ženska — mati odraslega sina, pa počenja take stvari! . . . Če ji ni zame, bi ji moralo biti vendar zate! . . .

Tone (prijemši se za glavo boiestno). O, zakaj moram imeti ravno jaz tako mater! . . .

Zore (hlineč duševno bol). In jaz tako ženo!

Tone (milo). Oče —

Zore. No? . . .

Tone. Oče, jaz vas moram prositi še odpuščanja.

Zore (začuden). Kako to? . . .

Tone. Jaz že dolgo čutim, oče, oh, že od svojih mladih nog čutim, da v naši hiši ni vse v redu, a mislil sem dolgo dolgo, da ste vsega tega krivi vi! . . . Zdaj vidim, da sem vam delal krivico! (Stopi k njemu in mu poda roko.)

Zore (s hudobnim nasmehom). Sin, nič bi se ne čudil, če bi me sovrážil! . . . Toda v resnici sem največji mučenik, ki si ga moreš misliti!

Tone. Verjamem, oče! . . . Oh, taka mati, taka mati! Sram me je pred ljudmi! Po noči se še družim s fanti, ko vem, da me nobeden ne vidi v obraz, a po dnevu bežim pred vsakim človekom in v nedeljo si že več v cerkev ne upam! . . .

Zore (intimno in pomembno). Toda še več je kriv on, ti rečem! . . . Zavaljal si je — jaz si ne morem misliti drugače! . . . Ko bi ne bilo

tega človeka, bi bilo morda vse drugače! . . . Jaz bi imel pošteno ženo in ti mater, ki bi jo lahko ljubil! . . .

Tone. Oh, kako ga sovražim!

Zore (s povzdignjenimi pestmi). O, in jaz! . . . Če bi ga bilo mogoče spraviti s sveta . . . —

Tone (v ekstazi). Oče, oče — ta misel, ta strašna misel — o koliko časa me že muči in preganja! . . . Oče, ko bi vedel, da spravim svojo mater na pravo pot, da odvrnem sramoto od naše hiše — nič bi si ne premišljal, nič! . . . Naj me zapro potem, naj me obesijo, če hočejo! . . .

Zore (ga prime za roko, intimno). Kaj pa se ti more zgoditi? . . . Prvič si mlad in potem misliš li, da se ne bodo ozirali na to, da si hotel kaznovati zapeljivca svoje matere? Z mano je drugače, meni bi prisojali več preudarka! — Eh, ko bi njega ne bilo, tvoja mati bi bila najboljša ženska! . . .

Tone (razvnet). O, ko bi le priložnost imel!

Zore (ga prime spet za roko). To dobiš kmalu! (Mu pokaže pipo in tobak na klopi.) Vidiš, to je on pozabil tukaj in še nocoj pride oboje iskat — poznam ga! . . .

Zore. Tone. Marijana.

Marijana (pride iz veže, gre proti peči in si prizadeva, da bi skrivoma pobrala pipo in mehur).

Zore. Kdo je zunaj?

Marijana (kljubovalno). Naj bo, kdor hoče! (Odide z onima stvarima spet v vežo.)

Zore. Tone.

Zore. Ali si videl? . . . On je! . . . Jaz grem za njim, jaz . . . jaz . . . (se dela skrajno srditega).

Tone. Oče, pustite mene! . . .

Zore (ga prime za roko). Tukaj skozi okno skoči! . . . Iz voza izderi ročico in daj ga, daj ga, prosim te, daj ga! . . .

Tone. (skoči skozi okno. Iz daljave se začuje zopet fantovsko petje).

Zore sam.

Zore. Ha! Vendar, vendar je prišel ta trenotek, po katerem sem hrepenel toliko let! (Poslušaj pri oknu.) Zdaj — zdaj — no, ali ne bo nič — (zasliši se silen udarec, petje se bliža bolj in bolj) — zdaj! . . . Ha! (Izpozabi se, da zavišuje na glas.) Le daj ga, sin, le daj! . . . Maščuj naju, sin! . . . (Vedno bolj divji.) Stopi za vrat hudiču, uduši ga, raztolci

mu bučo! . . (Čujejo se še nekateri udarci, petje se ponavlja. Med zadnjimi Zoretovimi besedami prihiti Marijana iz veže v sobo.)

Zore. Marijana.

Marijana. Kaj delaš, vrag, kaj? . . O-o-o! (Skoči k oknu in kliče obupno). Sin, sin, za božjo voljo, sin! . .

Zore. Marijana. Tone.

Tone (pribeži v sobo, razgret, zmršen, izpremenjenega obraza).

Marijana. Sin, sin, kaj si storil? Njega, ki ti je dal življenje, greš ubijati! . .

Tone (ostrmi. Fantovsko petje, ki se je razlegalo ves čas, se kar na sredi prekine in se izpremeni v divji krik in rjojenje).

Glasovi (zunaj pod oknom). Ubit je, ubiti! . .

Zore (se divje zakrohoče). Hahaha! . .

Marijana (proti Zoretu). O vrag, vrag, vrag! . . (Proti sinu). Tone, kaj si mislil! . . Ali nisi slutil, da sem bila prodana temu vragu, ali nisi čutil, ničesar čutil? . . O — o, kako si mogel storiti kaj takega? . .

Tone (kakor bi se predramil iz spanja). Ali je mogoče? . . Ah, kako grozno zmešnjavo je napravil tukaj greh! . .

Zore (se iznova zakrohoče, potem proti ženi). Kaj, to sem dobro izpeljal? . . O nisem zaman toliko let preudarjal in premišljal! . . Obneslo se mi je, obneslo! . . Zadovoljen sem! . .

Tone (proti Zoretu). Satan ti — kaj sem ti storil, da si me pahnil v tako nesrečo?!

Zore. Hahaha, kaj si mi storil? . . Ali ni dovolj, da si bil rojen? . .

Tone. O, da nisem poslušal svojega srca, ki mi je neprenehoma dopovedovalo, da me sovražiš! . .

Zore. Da, sovražil sem te, sovražil kot kačjo zalego in odjenjal nisem prej, dokler nisem dosegel, kar sem hotel! . . Ha, z enim udarcem — vse, in meni niti roke ni bilo treba dvigniti! . . Zadovoljen sem, zadovoljen! . .

Tone. Satan . . . satan! . .

Zore (z izpremenjenim glasom). Da, satan! . . Ali kdo je kriv temu? . . Zakaj je stopila tvoja mati kot lažnivka, kot grešnica pred oltar? . . In zakaj me je še nadalje žalila? . . Človek sem bil in tudi jaz sem imel hipe, da sem hrepenel po ljubezni in duševnem miru! . . Kdo ve, morda bi bil odpustil, morda bi bil pozabil, če

bi se bila ona izpametovala! . . . A tako je bolj in bolj raslo moje sovrašтво! . . .

Tone. O Bog, o Bog, med kake ljudi si me postavil! . . . Sama laž, sama neresnica in samo sovrašтво okrog mene! Kako bi mogel jaz ljubiti koga! . . .

Marijana (ki je ves čas letala s povzdignjenima rokama po sobi gori in doli, proti Zoretu). O da bi te mogla živega peči, živega mesariti, v koscih trgati meso s tebe! . . .

Glasovi (od zunaj). Notri je, notri! (V veži hrup in ropot.)

Prejšnji. Micka. Dva orožnika. Tolpa ljudi.

Marijana (pade pred orožnikoma na kolena, kažoč na Toneta). Tega ne, tega ne, ta je nedolžen! Stari je vsega kriv, on ga je zapeljal, on mu je prigovaljal!

Zore (h kateremu pristopi orožnik). Ja — az . . .

Več glasov (iz množice). Da, da, res je! Slišali smo, ko je vpil, da naj ga pobije, slišali! . . .

Zore (kateremu dene orožnik železje okrog roke, malomarno). Zastran mene —

Tone (katerega privede drugi orožnik k Zoretu, da bi ga k njemu priklenil). Ne, ne tako! Uklenite me samega! Uklenite mi, če hočete, obe roke, samo k temu, ki ga tako sovražim, me ne priklenite! . . .

Orožnik. Mora biti tako! (Priklene Toneta, potem porineta orožnika oba uklenjenca proti vratom.)

Marijana (zdrkne iznova na tla). Sin, sin, o moj sin! . . .

Tone (namahne z neuklenjeno roko proti materi). Vi nimate sina in jaz ne mater! . . . Jaz nimam nikogar! . . . Jaz sem sam, sam, na božjem svetu čisto sam! . . .

Micka (skoči k njemu in se na ves glas razjoka na njegovih prsih). Tone, Tone, Tone! . . .

Tone. A — ti si? . . . Da, da, ti! Prav se ti je dozdevalo! . . . (Porine jo na lažno od sebe.) Pojdi, jaz ne ljubim nikogar več, nikogar več, tudi tebe ne! Preveč je sovrašтва v mojem srcu, da bi bilo še za ljubezen prostora v njem! . . . Pojdi, pojdi in poišči si drugega, boljšega! . . .

Zastor.

Iz popotnega dnevnika.

Skł. - Peterburg.

7. V hišici Petra Velikega.

Ile šopirite vé se palače
po širokih prospektih mi tam!
Tu ob ulici tihi jaz danes
dragocenejši našel sem hram.

Hiša skromna, lesena in nizka
sredi vrta med drevjem stoji . . .
Tukaj torej, v tej koči, car slavni,
bival, delal ti svoje si dni!

Tu ob okencu slônel si često
pa zamišljen ves gledal si tja . . .
Mimo tebe valila valove
je mogočna, zelena Njevá.

Na otoke tja gledal si Njevske,
na pobrežno, močvirnato plan . . .
In nad pustoj, otožnoj krajinoj
jata krožila črnih je vran . . .

In zaljubil v Njevó je veliko,
v ta močvirja bil duh se je tvoj . . .
Neki dan pa je Fata Morgana
jela čarati tam pred tebój:

Ráste mesto iz tal pred očmi ti . . .
Pri palači palača stoji . . .
Križi zlati po kupolah zlatih —
kak to v žarkih se solnčnih bleščí!

In po ulicah tere se ljudstva,
in kočij in tovornih vozóv,
in po reki široki tam plava
cela hosta trgovskih brodóv . . .

A ko Fata Morgana ti zopet
htela skriti prikazen je vso,
to si skočil navdušen pokoncu
pa udaril po mizi s pestjó!

»Ne izgini, nikár ne izgini,
uresniči se, zlati moj san!
Da, jaz hočem! Ti moraš ostati!
Naj te gledam zdaj sleherni dan!..«

In oživela se je prikazen,
ki jo gledal bil car je nekoč . . .
In ti hišica skromna mi pričaš:
Volja naša največja je moč!

8. Spomenik mladega Puškina.

Carskoje Seló.

Ven, ven v zeleni in cvetoči park,
iz tesne in zaduhle sobe ven
v svobodni jútranji poletni zrak!
Poraja že se zarja iz noči . . .

In šel si . . . Naglih stopal si korakov
zavit v kadetski plašč po belih potih
med gredami in med košatim drevjem
tja — dalje, dalje na samotni laz,
kjer vse takó je tiho kroginkrog . . .

Sam htel si biti z dušoj svojoj, sam.

In sedel si na nizko klop . . . Ta noč!
Ta noč, prečuta vsa v pesniških sanjah!
Kakó naj imenuješ té trenutke?
Naj blagoslavljáš jih? Naj jih proklinjaš?
Nikjer ne najde duša več mirú,
in čuvstva zibljejo se ko valovi,
če biča jih vihar na morju tam . . .
In neprestano nekaj vrè, kipí
v globini prsi in na dan želí

in z velikanskoj hrepení močjó
na solnce iz srcá v besedi živi,
v pesnitvah ognjevitih, v stihih zvočnih...
Tá čuvstva in té misli in té slike!
Razgnati hočejo ti prsi mlade...

O sveti hipi oduševljenja,
navdušenja vé ure blažene,
ko pesem sama teče iz srcá,
in strune srčne vse zvenijo same!
Prebira jih nevidna roka božja...

Kajneda, Puškin, to je tvoj trenutek?
Tako sediš na klopi pred menoj.
Naslonil glavo si na desno dlan
in v daljo nekam gledaš ves zamišljen.
Kdo naj ugane, kaj, o čem zdaj sanjaš,
katero pesem ti spočenja duša?
Poslušáš nove srčne simfonije,
ki jih vzbudila je ljubezen mlada?
Al gledaš slike in prikazni pestre
iz ruskih bajk in narodnih pravljic,
iz starodavne ruske zgodovine?
Kdo vé, kdo vé... In niti sam ne veš,
kateri oživi motiv se prvi,
kateri stih izpod peresa ti
priteče danes prvi na papir...

V daljavo zró zamaknjene oči,
in mladih nadej polne so ti prsi,
in sam si mlad v tem jutru rosnomladem,
in domovina tvoja je še mlada!

Skoz gosti park pogledalo je solnce,
pritisnilo na čelo ti poljub
ko genij sveti iz višav nadzemskih...
In ti ga čutiš novi svetli dan —
in domovina tvoja vsa ga sluti...

9. V kupéju.

Skt.-Peterburg — Moskva.

Rurirski vlak letí, letí . . .

V kupeju našem luč gorí.

In vzdrami se sopotnik moj,
natakne si nanosnik svoj.

Pogleda me: »I vi v Moskvó?«

»Da, tudi jaz!« — »Nu, harašó! . . .

Trgovec?« — »Ne, gospod! Turist!«

»Ah, morebiti žurnalist?«

»Vse skupaj! Zdaj sem prvokrat
ogledal vaš si Petrograd,

a jutri mátuško Moskvó
zagledalo mi bo okó.

Kako se je že veselím,
kakó po njej že hrepením!«

»Vi niste Rus?« — »Ne, a Slovan!«

»Čeh, Srb, Bolgár al Moraván?«

»Slovenec!« — »Prosim, kje je to?

Ne Črnogorec?« — »Ne!« — »Takó?! . . .

Vaš kraj mi, žal, je nepoznan . . .

Tam dol nekje stoji Balkán . . .

In Turčija ob vas mejí,
kaj ne? Tako se meni zdi . . .«

»Da, blizu Turčije — prav res!

Le par krtin leží še vmes . . .«

»Mi Rusí, veste, smo sedaj
zapíčili se tja v Kitaj.

Po glavi hodi nam Amúr,
Mandžurija in Port-Artúr,

Bohára, Hiva, Merv, Herát . . .
Pozabili smo na zapad . . .

Slavjanofilstvo, moj gospod,
pri nas ni več moderno tod,

pa tudi nič ne nese nam! . . .
No v Aziji centralni — tam,

hej, trgovina nam cvetí,
dobiček tam se naredí!

Kaj čete! Takšen naš je svet! . . .
Izvolite par cigaret?«

10. Ruska vas.

Dolga vrsta hiš lesenih,
kmečkih koč in nizkih streh...
In otožnost, zapuščenost —
ali kaj? — leží na vseh.

Sredi sela mala cerkev,
sama tudi iz lesá;
in na kupoli, na križu
nič ne sveti se zlatá.

Cesta črna, cesta prašna
vije se skoz tiho vas;
čredo konj po cesti žene
dečko mlad in svetlolas.

Za vasjo v rudečih srajcah
truma delavcev stoji,
tam na njivi v solncu žarkem
grude tolčejo bosí.

Kmet bradat v kaftanu belem.
plug ravná po brazdi svoj . . .
Gledam starca, pa mi zdi se,
kakor da je sam Tolstój . . .

11. Na »Vrabčjih hribih«.

Moskvá.

II. Isočlistnata, pestra ti roža Moskvá!
 Ko na gredi brezmejni tu svoji
 pred menoj se razcvitaš, a solnce z nebá
 samo čudi lepoti se tvoji.

Kje umetnik tvoj toliko barv je jemal,
 ko te slikal tak živo je bojno?
 Je li čilim si vztočni za vzor bil izbral,
 zrl je v mavrico pisanosojno?

Sred zelenih alej, sred zelenih vrtóv
 hiš nebroj je naslikal mi belih
 tu streh modrih, rudečih, zelenih stolpóv,
 okrog Kremlja zidov počrnelih . . .

A za križe in kupole svetih cerkvá
 on cekinov cel kup raztopil je,
 z rumenilom bleščečim, s sijajem zlatá
 vse po vrsti jih krasno oblil je . . .

Ah, zahaja že solnce . . . Pod sinje nebó
 kak povesod to zlató se leskeče!
 Po vseh križih in kupolah kakor v slovó
 žarkov zadnjih poljub tam trepeče . . .

12. Samovar.

Moskvá.

Po prstih prišel k nam je večer,
 zavil nas vse v svoj tihi čar . . .
 Na mizi ti kipiš in vreješ,
 trebušni, svetli samovar!

Čim več izpijemo jih čašic,
 tem ljubši si nam, samovar!
 Saj ti posoda nisi mrtva,
 ti živa si, čuteča stvar!

Hej, samovar, tvoj topli nektar!
 Le daj nam, brate, ga še, daj!
 Teló in dušo nam ogreva
 dišeči tvoj in sladki čaj.

Ko star prijatelj se usmevaš,
 šepeteš nam in nam šumiš;
 poslušam rad te s čašoj v roki,
 ko dobrodušno govoriš:

»Le pijte, bratje dragi, pijte!
 Jaz tu sem hišni gospodar;
 jaz dobri duh sem ruske hiše,
 jaz, vaš gostitelj samovar!

I dete ljubi me in starček,
 i kmet me ljubi in gospod;
 kjer govori se jezik ruski,
 ljudje me čislajo povsod.

In kadar delavec utrujen
 zvečer počiti si želi,
 jaz okrepčam ga, potolažim
 in vlijem novih mu moči.

In kjer sestane se na tihem
 ljubeč se mladi, srečni par,
 tam vselej tretji je med njima
 molčeč zaupnik — samovar.

In učenjaku, ki premišlja
 svetá uganko v pozno noč,
 tovariš resen sem in moder,
 ki mu prihajam na pomoč.

Poetje me imajo radi.
 In komur sem družabnik tih,
 izpod peresa teče gladko
 navdušen mu za stihom stih . . .

Le pijte čaj moj, bratje dragi,
 saj jaz sem hišni gospodar,
 jaz dobri duh sem ruske hiše,
 duševni jaz sem ruski car . . .

13. Teče Dnjeper . . .

Kijev.

Teče Dnjeper, tiho teče po dolini pod menoj . . .
 Kak na krasni tej idili rad pogled počiva moj!

Knez Vladímir, ti kraj mene ko zamaknjen sám stojiš
 in na ljubljeni svoj Kijev in na Dnjeper tja strmiš . . .

Ah, knez sveti, ta tvoj Kijev šel i meni je v srcé . . .
 Tukaj hotel jaz živeti do poslednjega bi dné!

A. Aškerc.

Noviji hrvatski pripovjedači.

Za »Ljubljanski Zvon« napisao Milan Marjanović.

(Konec.)

vi ovi, do sada spomenuti pisci, razvili su se, kako već rekoh, već u osamdesetim godinama, ali nije ni jedan od njih ocjenjen, a mnogi ni pravo uvažavani. Naša je kritika, koja je do nedavna bila većinom nekrologička (pisale se naime estetske ocjene i biografska data tek iza smrti koga pisca), mnogo je skrivila našoj literaturi. Dnevna se kritika zadovoljavala sa par stereotipnih fraza, a većeg ocjenjivanja savremenih djela nije bilo. »Vienac« je u osamdesetim godinama frontirao proti realistima, kao što to čini danas proti »Moderno«, te je tek u drugoj polovici osamdesetih, pošto su pali organi mlađih realista »Hrv. Vila« i »Balkan«, postao realističkom listom. U kritici se isticali ponješto Šrepel, Pasarić, Inhof, a kasnije Jakša Čedomil, ali oni (osim Šrepla) većinom su aplicirali na naše pisce tražbine Tainea, Saint-Beva, Ozjelinskoga i Brandesa, a kritiku do prave, tražene visine nisu doveli. I tako su bili pisci prepušteni sami sebi. Kako sam već spomenuo, nije došao sa velikim teorijama, a što ih je bilo, bile su na prosto ekscerpti stranih kritičara. Naš realizam je nastupio produktivno. Ali kao što nije ni on istupio kritički, nije ni izazvao veće, stvarnije, samostalnije i dublje kritike, to je učinila istom »Moderna« u drugoj polovici devedesetih godina. Osim toga se nije ni izdavalo mnogo knjiga, a o radnjama, koje su izašle samo u listovima nije se vodila kritika. Od svih naših boljih realističkih pripovjedača izdali su (osim Kumičića, Gjalskoga i Kozarca) svoja djela u većoj mjeri jedino Vojnović, Tordinac, tek ponješto (u »Matici«) Novak, Osman - Aziz, Mulabdić, Matoš i još koji, a n. pr. Turić i Draženović nisu izdali nego po jednu knjigu, Livadić isto (»Zapreka«), Borota jedan roman (»Ljetne noći«) i jednu pripovjest. To stanje stvari uplivalo je na tip hrvatskog pripovjedača veoma znatno: hrv. pripovjedač ne žive redovno u Zagrebu, žive osamljen, za sebe se razvija, nije literat po zvanju, nego u neku ruku diletanta, a u svemu gotovo auto didakt. Do njega ne dopire mnogo od bujnog duševnog života svjetske literature, ali ono malo što dopire, on u svojoj samoći preživa dugo i dugo. Iz njegovih radova izlija veliki prirodni, ali obično nediscip-

lirani dar, neki laki naivitet i teškopadnost. Ta prilikama uzgojena svojstva, spojena uvijek sa plemenitim pregnućem očuvala su kod mnogoga pisca njegov individualitet i kolorit, ali su pustila da zakrčljaju ili bar da se dovoljno pregnantno ne istaknu idejne strane te osobnosti. Ali što je ovdje najvažnije, te su prilike uplivala tako, da su radovi tih pripovjedača nekako fragmentarni, bez većih koncepcija, bez široke kulturno-idejne baze, bez viših općenih pretenzija, bez velikih ciljeva. Zato i izgledaju ta djela kao nešto malo-znamenovnog, za to i nisu naši ljudi vidjeli u našoj novijoj literaturi onog bujnog krepkog života duha, kako se javlja u drugim velikim literaturama, te su taj domaći rad omalovažavali. Ali ako promotrimo stvar dobro i iz bližega, to ćemo se lako uvjeriti, da je sva ona svojstva, koja čine strane pisce europskima, otkrila i publici predočila — kritika, a da bi takovih svojstava i crta mogla valjana i samostalna kritika i u naših pisaca dovoljno otkriti i još ih više u pisaca uzgojiti, izazvati i potaknuti. Ambicija (ako nije pretjerana) je za pisca potrebna, a u premnogo naših pisaca te plemenite, nužдне ambicije ne vidimo: oni se nisu znali nametnuti publici i izdavati kritiku. Ta se crta opaža osobito u starijih realista. Ali to im sve ipak ne umanjuje cijene. Treba samo znati naći jezgru, pa ćemo se ubrzo uvjeriti, da možemo biti sa našim realizmom baš zadovoljni i ako nam nije dao ni jednoga genija, i ako je iznio tek nekoliko talenata prvoga reda. Naš nam je realizam u pripovjesti donio dobar broj valjanih radnja i par izrazitih individualiteta, koji još čekaju na ozbiljni studij.

Od pripovjedača devedesetih godina osobito se otmjenošću ističe Vladimir Borota. Pisao je crte iz bosanskoga i iz salon-skog života, obazirući se poglavito na psihološku stranu sujeta. Borota nema u svojim radnjama izrazite tendencije, ni moralne ni socijalne, izrazit je psiholog Bourgetove škole. Traži i s ljubavlju obradjuje općeljudsku stranu u svojim tipovima. To općeljudsko traži i u pučkim sujetima. Njegova je najveća i najdotjeranija radnja »Ljetne noći«, psihološki roman pisan osobito elegancijom i istinskom dubokom analizom. Borota spada, kao što i Ivo Vojnović među onu vrstu aristokrata pisaca, kojima je literarni rad mila zabava u dokolici. Malo rade, ali im je literatura tako snažna pasija, da je se prihvaćaju veoma zdušno i obraduju svoje predmete dugo i temeljito. Ako pravo uzmemo, to su velika većina naših književnika ovakovi književnici iz pasije, ali dočim nekoji pišu iz nekakove nutarnje idealne, plemenite potrebe, ova vrsta aristokrata, nema ka-

kovega konkretnoga cilja pred očima, niti hoće da na koga djeluje. Ljudi su to europski, zapadno naobraženi, koji literaturu shvaćaju nekako »l'art pour l'art«-ski. Među takove pripovjedače spada i Borota. Nije u stilu tako dotjeran kao Vojnović, ali ima nešto od njegove odmjeritosti i konciznosti. Voli ponosne, krepke karaktere, duboke emocije, izabrane duše. Nije pisac svagdašnjega života, gleda na njega nekako suvereno, s visoka. Ljubi apartnu poeziju lijepih mirisavih ljetnih noći, ljubi rafinirane afekte i nema sentimentalnih erupcija. Hoće da bude hladan, biran i otmjen, ali nije blaziran niti pretjeran. Osim sa jednom malom vanredno interesantnom crticom (u »Životu«) već se nije nekoliko godina javio. Kažu da piše oveći roman. Nije još postigao vrhunac svog rada, niti je još sasma ustalio svoj smjer, ali ga možemo svakako da ubrojimo u red izabranih naših salonskih pisaca novije škole.

U novije se je doba liepo razvio Branimir Livadić, koga bi mogao nazvati specialistom za ženske stvari. Livadić je u prvom redu, kao što i Borota psiholog, kabinetni psiholog, koji ne govori masi, koji se ne laća velikih problema. On je psiholog svagdašnjosti, psiholog ženskoga srca. Njegove radnje čine utisak, kao da su to potanki prinosi, istraženi dokumenti, obradjena gradja za kakovo veće djelo, za kakovu veliku psihologiju. Na veća djela se Livadić ne daje, za to je nekako pretrom. U njegovim studijama nema mnogo radnje, zvedena je na minimum. Sve se obično koncentrira oko jednoga momenta, usudnog momenta u životu onoga objekta, koga analizuje. Nema u njegovom stilu ništa retoričkoga, ništa kićenoga, nema tu kakove samostalnije poezije, njega zanima više sama »stvar«, sam pojav i njegovo jasno, koncizno, gotovo znanstveno prikazanje, nego li poetička ili idejna strana tog sujeta. Sve je tu odmjereno, sve zgusnuto, ništa nepotrebna, nikakove retorike, kazano je i dobro markirano samo najnuždnije, najvažnije. I na njega, kao što i na Borotu, morala je uplivati Bourgetova psihološka metoda, a ponaše i Tolstojev smisao za realno shvaćanje psiholoških fenomena. Tendencija se gotovo nikada ne ističe, a u najviše je slučajeva kod Livadića i nema. Kao što nije Livadić esteta, tako je isto još manje moralista ili socijolog. Socijalna ga strana sujeta zanima samo u koliko dolazi u savez i u koliko utječe na psihološku stranu, a moralnu, strogo etičku stranu naprosto pušta s vida. Njegova psihologija na to prelazi često u fiziologijsku analizu. Život, obični život malih, neznatnih ljudi, to je što njega zanima. Život, koji razaza iluzije, nade, uspomene, čovjeka i njegovu sreću ili život koji daje sreću,

malu sreću maloga čovjeka. Livadić je od svih naših pripovjedača najbolje i najčišće iznio svagdašnjost bez ikakih aluzija na nešto što bi išlo preko te svagdašnjosti, bez sentimentalnosti i bez naivnosti, bez sugestivnosti, kao što ju voli Turić, bez finesa Borote, bez poetizovanja Gjalskoga, bez melanholije Leskovara, bez tvrdoće Vojnovića, u tome je bliz donekle Draženoviću, samo što je od njega još specijalizovaniji. I ako ovaki strogi specialiste ne daju velikih djela, potrebni su i korisni i na njih se i njihove rezultate može čovjek mirne duše osloniti.

Gotovo potpuni antipod Livadićev je A. G. Matoš, savršeni bohème, pripovjedač kod koga neznaš gdje počima san a gdje prestaje java, kod kojega se čudno i u naj bizarnijim slikama miješa prebujna, gotovo bolesna mašta sa još pustolovnijim životom. Izdao je dvije knjige pripovjesti («Iverje» i «Novo Iverje»), koje su u našoj literaturi i po sujetima i po načinu obradbe — unikum. Bio je djak i nije svršio gimnazije, pošao u vojnike i desertirao, bio zatvoren u Petrovaradinskoj tvrđnji i pobjegao prešav Dunavom u Srbiju, bio je urednik lista od koga je izašao tek jedan broj, bio je virtuoz na cellu, pošao iz Srbije u Švajcarsku, pa sada — kako sam kaže — »gladuje u Parizu«. Ne smije u domovinu, koju žarko ljubi; ruga se svima i sebi samomu, karikira sve a nežan je ali i brutalan ujedno, realan i romantičan. Piše feljtone i pripovjesti, kritike i »uštipe«. Sve je to u njega improvizovano, sve »impromptu«. Naučio je mnogo od genijalnog i abnormalnog Amerikanca Poe-a, ali ima kod njega i vrlo mnogo samonikloga. Matoš je neobuzdan talenat, nezna prave mjere, ali u toj neobuzdanosti ima mnogo genijalnih crta. On je virtuoz u potpunom smislu riječi, kao što to još nije bio dosada ni jedan hrvatski pripovjedač. Njegov stil je mješavina istočnjačke žarolikosti, bujnosti, maštovitosti sa zapadnjačkom rafiniranosti. Njegov je stil u cijeloj novijoj hrvatskoj knjizi najblještaviji, najsajniji, on vlada jezikom kao malo tko, on je neiscrpivo vrelo najbizarnijih i najgrotesknijih figura, ali ujedno najnježnijih riječi, najsanjavijih akorda duše, najmodernijih diferencovanosti. U njega se miješa ozbiljnost sa žalom, objest sa stravičnošću, njegova je psihologija sasna, abnormalna, njega sujeti najčudniji. Veće mu stvari ne uspjevaju toliko u cjelini koliko u detalima, dočim su mu nekoje manje stvari savršenstvo miniaturnog umijeća. Matoš zna da pronikne u duh stanovitoga milieu-a i sujeta, njegov ton se prilagođuje tom sujetu, njegov pripovjedački tempo kipi i buji, teče uvijek u nekom osebnom, predmetu primjerenom ritmu, te

Lao-tsi je tudi v politiki »laudator temporis acti.« On veruje, da je bilo v starih časih razmerje med ljudstvom in vladarjem boljše. »Tokrat je ljudstvo vedelo, da ima vladarja nad seboj, toda teže njegove vlade ni čutilo. Nasledniki starih vladarjev so bili dobrotljivi, zato so jih ljudje hvalili in ljubili, poznejših so se jih bali in nazadnje so svoje vladarje sovražili. Tako se da slediti počasno propadanje do nove dobe, in le za najstarejših vladarjev je ljudstvo lahko reklo o sebi: mi smo svobodni. Prepustimo torej vse svobodnemu razvoju, vrnimo se še v ono otroško nevednost. Kajti že to, da se ljudstvo zaveda svojih dolžnosti, svojih pravic, dobrih нравov, da, tudi zvestoba podanikov sama — je že znamenje propadanja. Zato: Štran s svetostjo, stran z modrostjo, in blagor narodov se bo postoteril. Stran s humanostjo, stran s pravičnostjo: in ljudstvo se bo vrnilo v otroško pieteto in ljubezen. Odložite zvijačnost, v stran s koristolovstvom: in tatov in roparjev ne bo več!«

Krotenje strasti v ljudstvu je najboljše sredstvo, da si pridobi država mir in moč: »Ne preveč čislati modrecev, to občuva ljudstvo zavistnosti. Ne preveč čislati težko pridobljenega imetka, to občuva ljudstvo tatinstva. Ne iskati tega, po čemer hrepenimo in kar ne pomirja srca. Zato sveti človek, kateri vlada, izpraznjuje svoje srce, napolnjuje svojo notranjost, slabi svojo voljo, krepi svoj tilnik. On dela vedno tako, da ljudstvo nič slabega ne spozna in da po ničemer ne hrepeni, on dela tako, da se ti, ki znajo, ne drznejo tega storiti.«

Popolnoma umevno in čisto v soglasju z vsemi njegovimi nazori je Lao-tsijevo stališče glede vojske. Nekoliko izrekov iz Tao-tek-kinga nam dovolj pojasni njegov odločni odpor proti orožju in vojnemu nasilju: »Čim več ostrih orodij ima ljudstvo, tem bolj je zemlja (dežela) vznemirjevana. Kdor druge premaga, ima moč, kdor se be premaga, je srčan. Kdor ima Tao za svetovalca pri vladanju, ne čini državi nasilja z orožjem. Kajti tako dejanje se često vrača (sc. k provzročitelju). Kjer so taborile vojne čete, raste osat in trnje. Po velikih vojskah pridejo gotovo leta bede. Dobri zmaguje z dobrim, in s tem mu je zadosti, on si ne upa delati nasilja. On zmaguje, pa ni ošaben, zmaguje, a ne triumfuje, zmaguje, pa se ne povišuje, ne more drugače kakor da zmaguje; zmaguje, a ne nasiljuje. Orožje je orodje nesreče, nikakor pa ne orodje modrega. Če se ne more (modrec) izogniti nujnosti, da ga rabi (orožje), mu je vendar mir največje blago. On zmaguje, pa nerad, Kdor je mnogo ljudi usmrtil, naj jih objokuje z bolestjo in sožaljem. Kdor je v bitvi zmagal, temu bodi dan zmage praznik žalosti.« Množica citatov in

stvari natkriljuju i prvu knjigu. Možda nije dobro ni to što previše piše, jer uz dosta ograničeni krug u kojemu se njegove pripovjesti kreću, kako će se i brzo iscrpati. U preludiju k' prvoj knjizi zanosnom je pjesmom u prozi pozdravio prirodno si selo, koje će ga okrijepiti, koje će mu dati sokova života i zdravlja. Mnogi su očekivali prema tomu u njemu nekakovog novog propovjednika prirodnštva, ali on to nije postao, on je i nadalje crtao samo s ljubavlju prirodu i život prirodnih ljudi primorskoga kraja. Navrat k' prirodi nije proveo u svoj njegovoj širini i dubini, ostao je specijalista, nije digao svoje duševno raspoloženje do konsekventnog kulturnog ideala. Ali nema sumnje da je osvježio seosku pripovjest, da ju je digao često do prave umjetničke visine, da je unio u literaturu neprisljeni dašak blage i okrijepljujuće poezije realnosti. U ostalom ni on, kao što ni većina pripovjedača devedesetih godina nisu ni iz daleka još dovršili svog razvoja i rekli svoju posljednju riječ. Sve su to još mlađji ljudi, većinom tridesetih godina. Svi su ovi do sada spomenuti pisci imali izrazito umjetničke ili psihološke intencije, a koliko se i isticala socijalna strana, nije imala didaktičkih namjera. Ali pripovjedači kao što su Osman-Aziz, Mulabdić i Car-Emin, imaju izrazitu didaktičku ili političko-narodnu tendenciju.

Osman-Aziz (Osman Hadžić i Ivan Milićević), koji nastupaju kao jedna književna osobnost, lijep su primjer literarnog zajedničkog rada muslimana i katolika. Izdali su već dosta knjiga u »Matici« i napose, a ima njihovih radnja i po raznim listovima. Sav njihov rad provejava jedna misao: prikazati prelaz iz staroga u novo doba kako se javlja u hercegovačkih muslimana. Prikazuju taj prelaz vjerno, iznašaju ga u najraznijim oblicima, pokazuju kako se očituje kod raznih zgoda i kod najraznijih tipova, a uvijek sa didaktičnom namjerom: eto tako ćemo svi propasti, tako neide, eto vam tužnih primjera, popravite se, prilagodite se novomu vremenu i novim prilikama, postanite novi ljudi, prosvjetlite se i, što je glavno, primite se rada, ozbiljnoga rada i ne živite u obmani. Prema tome su udešene sve njihove pripovjesti. Njihove su radnje socijološke studije u markantnim primjerima, studije pisane sa očitom, jednostavnom i jasnom tendencijom. Na umjetničku stranu ne polažu toliku važnost i ako se ne može mnogim radnjama poreći i umjetnička cijena. Ali ta cijena ne prelazi granice mediokriteta. Osim toga i psihologija prečesto hramlje, gubi se u šablonskim opazkama te je previše blijeda, kao što to uvijek biva kad ovakih didaktičkih radova. Njima je uvijek na umu neka stanovita mana muslimanskoga karaktera ili

odgoja ili uredbe ili koji krivi nazor ili koja zla navika i oni onda pišu pripovjesti, da na jednom ili na više primjera demonstriraju zle i ubitačne posljedice tih mana svojih ljudi.

Uz Osman-Aziza javlja se sve više u novije doba i Edhem MuLabdić, od koga je već i »Matica« izdala dvije knjige (»Zeleno busenje« i »Na obali Bosne«). MuLabdić ima sve vrline i mane Osman-Azizovog pripovjedačkog smjera, tek što je, osobito u novije doba još izrazitiji didaktičar. Zadnja njegova knjiga je n. pr. zbirka samih poučnih, odgojnih crtica, pisanih na način Tolstojevih pučkih pripovjesti, veoma krasnim narodnim stilom i jezikom. Realističkom je tehnikom prikazana željezna logika života, sve je poučno ali tako naravno, tako jasno i živo, da možemo te njegove radnje ubrojiti u najbolje stvari te ruke u našoj literaturi. MuLabdić je osim toga pokazao u svojem »Zelenom busenju« crtajući okupaciju Bosne, kako se dojmila muslimana, i velikih umjetničkih sposobnosti. Pokazao je tu takav realizam i takovu trijeznost u promatranju života i zgoda, da možemo nekoja od prvih poglavlja te knjige (u kojima opisuje prve glasove o okupaciji, prvo bunjenje i prve sukobe te uzrujanost pučanstva), — ubrojiti među najizabranije stvari naše novije pripovjesti. Ali se kod obojice ovih muslimanskih pisaca opaža jedna zajednička mana: oskudnost fabule i šablonska psihologija. Crtanje milieua i prilika ispada redoma vrlo dobro, te zasjenjuje sve ostalo, a piscima neda, da posvete svoju pažnju i unutarnoj strani svoje radnje. Sve ih zanima samo sa socialno-narodne strane, svi su zaokupljeni žalosnim faktom propadanja naroda, traže uzroke, pokazuju ih kao što i predočuju njihove posljedice, ali to sve nekako ostaje na površini. Rijetko, gotovo nikako nećemo naći u njih, da ih interesira jedan slučaj ili jedan tip lih kao čovječji, kao psihološki problem, kao pojav u koga bi se zadubli u rad samoga njega te iz tog studija crpili širokih misli, općenitih opažanja i pogleda na život u opće. Oni imadu uvijek neki praktični cilj pred očima, ne uronjuju u život rad života, već rad toga cilja, umjetnost im je samo sredstvo, malo se obaziru na ono što je u pojedincu čovjeku občečovječanskoga.

Sve to opažamo i kod istarskog pripovjedača Car-Emina. Uveo ga je u literaturu Katalinić-Jeretov, s kojim je zajedno izrađivao svoje prve radove, ali je naskoro počeo da samostalno istupa. I ako ima u njega amo tamo po koji trag Kumičića, to je on po vrsti svojih radova bliži spomenutim muslimanskim piscima, ali je od njih temperamentniji, osjećajniji, te se u njega često opaža da

voli laki Daudetov sentimentalizam. Nekoje njegove manje stvarce (gotovo sve politički-nacijonalno tendencijozna) hoće da se približe nekim Daudetovim »baladama u prozi« kako ih neki kritičar nazva. O Caru se još ne može mnogo kazati, jer je ove godine tek izdao svoju prvu oveću pripovjest (»Pusto ognjište«), ali je i tu već pokazao mar i zdušno nastojanje da dobro izradi stvar i da sve što više psihološki motivira. To mu je u prvom dijelu radnje i uspjelo, ali u drugom kao da je klonuo, te se nije pravo mogao da snadje i ako je karaktere dobro intuirao.

Supruzi Lovretić, šlavonci, koji su pred par godina bili upravo poplavili naše listove, svojim pučkim pripovjestima nisu toliko koristili literaturi, koliko filologiji i folklori. Što se tiče filološkoga bogastva, to ćemo ga moći naći u najobilnijoj mjeri kod pripovjesti Dalmatinca Don Ilije Ujevića, koji je od dvije tri godine amo počeo da piše. Ali ni on neće u literaturi zapremiti kakovo važnije mjesto. Spomenem li još dobrog pisca seoskih novela Nikolu Simića, koji je pisao pri kraju osamdesetih i na početku devedesetih godina, te uređivao dalmatinsku »Iskru«, pisce ličkih historičkih i savremenih pripovjesti bez veće cijene Ivana Devčića i Bogdana Krčmarića, spisateljicu feljtonističkih pripovjesti Zagorku (»Obzor«) i Štefu Iskru (»Narodne Novine«), Milenu Pokupsku, te autoricu dubrovačkih priča i pripovjesti Kristijan u Solwejgs-ovu, te nadarenog mladog Sl. Ritig-a, pa lijepi niz slavonskih pripovjesti Srdjana Tucića, kao što i nekoje vanredno uspjele primorske portrete Milana Šenoa, mislim da bi nekako bio istaknuo glavnije radnike na polju savremene lokalne novele. Tucić se je uz to okušao i u psihološkom romanu, ali čini se da to nije njegovo polje. Moram još istaknuti Jagodu Truhelku, čije je zadnji veliki historijski roman »Vojača« svakako najbolje pripovjedačko žensko djelo u našoj knjizi te pisca markantnih, duhovitih crtica »Moderne legende« — Napoleona Špuna-Štrižića, u koga je oštro oko i elegantan lapidarni stil, dočim historijske velike pripovjesti Higinia Dragošića (»Crna kraljica«, dva debela svezka) i Hinka Daville imati će doduše nekog uspjeha u romantičkoj publici, ali u literaturi neće ostaviti tragova.

Ne tvrdim, da sam spomenuo baš sve novije hrvatske pisce, a naročito nisam spomenuo radnja starijih pisaca, koje su u to doba izašle, niti sam spominjao pisce crtica ali držim, da si iz te skice možemo da stvorimo nekakov sumarni pojam o našoj novijoj pripovjedci.

Vidimo tu dvije grupe pisaca, od kojih su jedni više umjetnici, a drugi didaktici i tendenciozni. Vidimo da su gotovo svi ti pisci specialiste, da su slabiji specijaliste pojedinoga kraja, a bolji specijaliste kojeg smjera ili koje grupe obćenitih pojava. Od svih se ističu Vojnović, Turić, Borota i Matoš. Oni su u pravom smislu riječi po svom karakteru i generalnosti europski pisci a ipak uz izrazite nacionalne oznake. Vidimo da se u novije doba nekako ne javljaju valjani pripovjedači većeg stila, da se pripovjest lokalizovala i da se više crta milieu nego li individ ili tip. Stil je u novijoj pripovjetci poprečno dosta dotjeran, fabula dosta mršava, analiza glavna stvar, ali nam ta analiza ne daje dubokih velikih djela, nego više manje fragmente.

Uzmemo li sve ovo u obzir, pa se sjetimo još onih prvaka i predstavnika, spomenutih u mojem lanjskom članku, te liričara, to možemo biti zadovoljni s našom novijom literaturom, a po gotovo sa realističnom periodom. Ali ta perioda nekako izmiče, nema podmladka, zavladała kriza. Moramo zato očekivati, čim i ta kriza mine, novi razmah i u pripovjetci, kao što ga navještuje i naša novija poezija.

Brez zamere!

Devojki dve jaz imam sedaj,
obe sta lepi in mladi,
obe me hočeta za moža,
obe me imata radi.

Če bil bi Turek, tedaj bi šlo,
obe bi spravil v harem,
a ker sem kristjan, tedaj pa, sevé,
to zame prevelik je jarem.

Najbolje, če gresta narazen obe,
in jaz kar v sredi skozi . . .
Če pridemo kdaj spet skupaj nazaj,
tedaj mi pa Bog pomozil!

Fran Valenčič.

Voditelji kitajskega duševnega življenja.

Za »Ljubljanski Zvon« napisal Přemysl Hájek (Berlin).

(Konec.)

Lao - tsī.

Življenje tretjega velikega filozofa - metafizika kitajskega je zagaljeno s plaščem naivnih legend in povesti. Edini zanesljivi vir njegovega životopisa je nekoliko vrstic, ki jih je ustanovitelju taoisma v svoji zgodovini posvetil kitajski Herodot, Sze-ma ts'ien (II. stol. pr. Kr.).

Od tam vemo, da je bil Lao-tsī porojen l. 604. pr. Kr. v v Čü-ženu v sedanjem Ho-nanu. Izhajal je iz roda Li, njegovo lastno ime je bilo Êrh, posmrtni naslov Po-yang, priimek pa Tan. Ko se je bil izšolal, je postal knjižničar državnega arhiva v Čü. Tja je prišel k njemu tudi Konfucij, da bi se pri njem poučil o obredih. Lao-tsī mu je baje odgovoril: »Ljudje, ki o njih govoriš, gospod, so kakor njih kosti, umrljivi in razpadajoči v prah. Edino njih besede ostanejo. Dokler je čas ugoden za modreca, je spoštovan, kakor hitro se pa doba obrne, je utrgan kakor cvetlica in blodi okrog. Slišal sem, da dober trgovec taji svoje bogastvo, kakor da je ubožen. Modrec dovršene kreposti se dela, kakor bi ničesar ne vedel. Ne delaj se, gospod, tako ponosnega, opusti svoje premnoge želje, hrepenenja in pretirane načrte. Vse to ne more ti koristiti, o gospod. To je vse, kar ti morem reči, in to je vse.«

Konfucij je nato odšel, in ko so ga učenci vprašali, o čem se je razgovarjal z Lao-tsījem, jim je rekel: »Vem, da znajo ptiči letati, vem, da znajo ribe plavati, vem, da znajo divje živali dirjati. Kdor dirja, lahko pade v jamo, kdor plava, lahko zajde v mrežo, kdor leta, ga lahko doleti puščica. Ne vem pa, kako more zmaj prodirati zrak in oblake, kadar leti k nebesom. Danes sem videl Lao-tsīja: ta je kakor tak zmaj!« Lao-tsī je bival dolgo v Čü. Ko je pa dinastija te države začela propadati, je odšel na mejo države. Mejni stražnik, po imenu Yin-hi, mu je baje rekel: »Ker si se odločil živeti v samoti, prosim te, napiši knjigo zame.« In Lao-tsī mu je tu baje napisal svoj Tao-tek-king. »Ne ve se, kje je umrl«. S tem končuje zgodovina svoje lakonično poročilo o Lao-tsīju.

Lao-tsijevi nauki so obseženi v njegovi knjigi Tao-tek-king¹⁾ (knjiga o Tao-u in kreposti). Ideja njegove metafizike se suče okoli besede »tao«, ki je splošen terminus in se ne da omejiti na določen pomen. Skoro vsak prevajalec pojasnjuje drugače to besedo, tako n. pr. jo prevaja Abel Rémusat z besedo *Λογος*; v trojnem pomenu: 1) Souverain Être, 2) Raison, 3) Parole; St. Julien z: Voie; J. Legge z: Methode; Ch. de Harlez z: Une itelligence éternelle et infinie, productrice des êtres qu'elle illumine; Victor von Strauss z: Gott; Fr. Balfour s Platonovim: *ἀπό το ἀπό*, z »Nature«, kot aktivnim principom vesoljstva, — P. Cárus z: Reason, itd. Najbolje je, da se pusti i v prevodu kitajski: Tao. Lao-tsijev Tao je princip absolutne resnice in je hkratu izvor vseh stvari in vesoljnega sveta. Bil je v začetku, je večni in neizpremenljiv, nematerijalen in nepojmljiv. Z besedami v resnici svetopisemske priprostosti in globokosti začenja Tao-tek-king: »Tao, ki se da realizovati (utelesiti), ni večni Tao: ime, ki se da izreči, ni večno ime. Tao brez imena je početek neba in zemlje, Tao z imenom je mati deset tisoč (vseh) stvari. Ker od nekaj nima želja, vidimo v tem njegovo duhovnost (essence spirituelle), ker ima od nekaj želje, vidimo v tem njegove meje (omejenost). Te dve reči imata isti izvor, pa razna imena. Ta istost se imenuje misterium misterijev, vrata vse duhovnosti.« Tao je torej nepojmljiv in brez želja, dokler ne proizvaja. A v zvezi absolutnosti in produktivnosti je ravno oni »misterij misterijev«. Druga svojstva Tao-a: »Gledamo ga, in ga ne vidimo; imenujemo ga: »Nepojmljivi« (ji). Poslušamo ga, pa ga ne slišimo: imenujemo ga »Neslišni« (hi). Dotakniti se ga hočemo, pa ga ne moremo doseči: imenujemo ga »Neskončno subtilni« (wei). Ta tri svojstva se ne dajo pojasniti posamezno (vsako zase), in zato jih pojмимо kot eno samo celoto.«²⁾

¹⁾ Najboljši prevodi so: nemški »Laò-tse's Tao-tê king aus dem Chin. ins D. übertr., eingel. und comm. von Viktor von Strauss. Leipzig 1870«; angleški »The sacred Books of China: The Texts of taoism transl. by James Legge I. Oxford 1891«; francoski »Tectes Taoistes trad. des originaux chinois et commentés par Ch. de Harlez Paris 1891« (Annales du Musée Guimet TXX.). Najboljša izdaja evropska je »Lao-tze's Tao-tek-king chinese — english with introd., translit. and notes by Dr. Paul Carus Chicago 1898«.

²⁾ V besedah ji — hi — wei je videl Abel Rémusat (*Mémoire sur la vie et les ouvrages de Lao-Tsen etc. Paris 1823*) transkripcijo hebrejskega tetragrama (Je-ho wah). Tega mnenja se je držal v svojem prevodu Strauss; dandanašnji veruje v to le še Dr. J. Edkins, znamenit sinolog, pa le preveč fantast. (Ta dokazuje n. pr. tudi sorodnost kitajskih in mandžuskih besed z grškimi!) Najboljši protidokaz je Gabelentzev: wei se je prvotno, v starem jeziku dobe Lao-tsijevce, glasilo mwei.

Tao je neskončen: »Če gremo proti njemu, ne vidimo njegovega prvega dela; če gremo za njim, ne vidimo njegovega zadnjega dela«. Tao je večen, starejši nego Bog: »Ali se je Tao kdaj začel? Ima začetek? Nikakor; on je večen; on je praoče vseh bitij, eksistuje od vekov, je bil pred onim Bogom, katerega kličejo Kitajci.«

Tao obseza v sebi vsa bitja, katera je splodil, je »duh dolin« ker, neviden kakor one, obsega v sebi bitja.

Na kak način so se rodila in se rodevajo iz Tao-a bitja, Lao-tsi določno ne pove. Pravi le: »Tao je splodil En o, En o je splodilo Dve; Dve je splodilo Tri; Tri je splodilo vse stvari«. Ta izrek razlagajo kitajski komentatorji tako:

»En o je sama manifestacija Tao-a na zunaj. Dve sta dva principa sveta, Yin-č'i, pasivni in inferiorni princip, ter Yang-č'i, aktivni in superiorni element (sicer: ženski in moški princip vesoljstva). Tri sta prejšnja dva principa s principom harmonije med bitji vred, ali En o in Dve skupaj. Vsa bitja — izimši nebo in zemljo, ki jih Tao plodi, so minljiva in se vračajo zopet v svoj izvor, v Tao: »Vsa bitja se vračajo v Tao, kakor se izlivajo potoki v reke in reke v morje.«

Tao pa bitja ne samo plodi, ampak jih tudi živi, daje jim vzrast, hrani jih in jih izpopolnjuje s posredovanjem zemlje in neba.

To je v kratkih besedah temna ontologija Lao-tsijeva, ki ima v filozofskih sistemih Zapada toliko analogij. N. pr. *ἐν* Platonovo, ki ni niti *νοῦς*; niti *νοητόν*, Spinozova substanca (»per substantiam intelligo id, quod in se est et per se concipitur, hoc est id, cuius conceptus non indiget conceptu alterius rei, a qua formari debeat«), zlasti pa Schellingova *Weltseele*, princip, ki svet organizuje v sistem. Veliko jasnejša je Lao-tsijeva etika. Sin praktičnega kitajskega naroda se pri vsej svoji metafiziki tu ne more zatajiti.

Morala Lao-tsijeva je osnovana v bistvu na treh principih: na svobodni volji človeški, na veri v prvotno dobroto (popolnost) človeške narave in na absolutni dovršenosti Tao-a kot najvišjega ideala in vzora vseh bitij.

Tao je sicer stvarnik in vladar bitij, toda voljo jim prepušča svobodno.

Človek se rodi z dobro naravo, prav tako kakor so prvotni ljudje poznali samo krepost, ne da bi se tega zavedali. Šele strasti so vzbudile v človeku hrepenenje po čutnih (sinnlich) stvareh, in s tem je bilo stanje blaženega miru pretrgano. Narodile so napake, zlo, in vsled tega se je ljudstvo zavedelo, kaj je krepost in dobro.

Da bi se mogel človek zopet povrniti v prvotno blaženo stanje, treba je, da se brani proti strastem in da jih zatira, po vzgledu Tao-a, svojega voditelja in najvišjega ideala dobra.¹⁾

Vrnitev v Tao po stopnjah kreposti je cilj moralnega življenja: »Poslednji zmisel vseh kreposti je posnemanje Tao-a. Neskončni Tao je dober in usmiljen, ljubi vsa bitja brez razlike, jih hrani, preživlja, povečuje in podpira, čuva ljudi, dviga padle in jim pomaga k povrnitvi: on je zavetišče vseh.«

Tao dela to brez interesa, to se pravi, ne išče slave in koristi zase, ker je neprestano sam v sebi pokojen, je v »wu-wei« (= neravnanje, ne-izvrševanje).

In ravno po tej pasivnosti se tudi odlikuje modri in popolni človek, svetnik, med drugimi. »Vrniti se v svoj izvor, to je = počivati. Počivati, to je = ulogo izpolniti. Ulogo izpolniti, to je: večer biti. Kdor pozna večno, je vseobsegljiv; vseobsegljiv -- torej pravičen; pravičen — torej kralj; kralj — torej nebeški: in kot nebeški doseza Tao-a.« »Kdor se je posvetil učenju, narašča (njegova vednost) od dne do dne; kdor se je posvetil Tao-u, pomanjšuje se (njegovo delovanje). Pomanjšuje se, pomanjšuje, dokler ne pride do ‚Ne-delanja‘; do ‚Ne-delanja‘ in vendar ni nedelaven.«

Lao-tsijevo »wu-wei« torej ni absolutna nedelavnost, budistiški kvietizem, ampak prej reduciranje zunanje aktivnosti, uenostavljenje življenja, stanje zadovoljnosti s tem, kar je. Neprenehoma kliče mojster: »Nikomur ne bodi njegovo bivališče tesno, nikomur ne bodi njegovo življenje omejeno!«

Modri človek ne išče časti in slave, temveč živi priprosto in tiho. Zavedajoč se svoje vzvišenosti, se ponižuje, kajti bitja so sedaj spredaj, sedaj zadaj, so sedaj vroča, sedaj mrzla, sedaj močna, pa zopet slaba, se dvigajo, pa zopet padajo, zato se sveti človek čuva prehitavanja drugih, se čuva poviševanja nad druge, se čuva velikačenja. Tudi v tem gre namreč za svojim idealom, o katerem se pravi: »Vse stvari prodirajoč je Veliki Tao! Najdeš ga lahko na levi, kakor na desni. Vse stvari so odvisne od njega glede svojega življenja, ki jim ga daje in ne vzkračuje. Ljubeznipolno preživlja vse stvari in se jim ne kaže gospoda: ker je vedno brez želja, ga lahko imenujemo Malega. Vse stvari se vračajo nanj, a on se jim ne kaže gospoda: imenujemo ga lahko Velikega. Zato se sveti človek nikdar ne dela velikega in si zato lahko izpopolni svojo velikost.«

¹⁾ Primeri Platonovo najvišjo idejo dobra, ki je μέγιστον μᾶθημα, stoji še nad idejo sotnosti (des Seins) in je obenem tudi stvarnik sveta (δημιουργός).

S svojimi dobrimi lastnostmi: priprostostjo, zmernostjo, pravičnostjo, dobrodušnostjo in potrpežljivostjo se modri človek ne ponaša: »V resnici popolni, je kakor nepopoln, toda delo njegovo je neminljivo. V resnici polni, je kakor prazen, toda delo njegovo se nikdar ne izčrpa. V resnici ravni, je kakor zakrivljen, v resnici modri, je kakor neumen, v resnici zgovorni, je kakor nem. Gibanje premaga mraz, pokoj premaga vročino. Čistoča in pokoj sta merilo sveta.«

Vsevladajoči pokoj opisuje Lao-tšī v vedno novih prilikah. Tako n. pr. primerja modreca (= vedno: sveti človek) vodi, ki ni na svetu nič bolj mehkega in bolj šibkega od nje, in vendar ni na svetu nič tako trdega in tako močnega, kar bi jo moglo premagati; »slabo premaguje močno, mehko premaguje trdo.«

Ne kaže tu naštevati vse specialnih kreposti, ki jih naš modrec priporoča in oznanjuje. Le na dve stvari bi še rad opozoril.

»Ravnati je ne-ravnati, delati je ne-delati, užitek je neužitek, veliko je majhno, mnogo je malo. Povračujte sovražstvo z dobrimi deli. Loti se težkega v lahkem, delaj veliko v malem, kajti najtežje reči se začenjajo z lahkim, največje stvari se začenjajo z malim. Zato sveti človek nikdar ne dela velikega in prav zato lahko velike stvari izvrši.«

Te besede, s katerimi se Lao-tšī bori proti velikaštvu, površnosti in lahkomiselnosti, in v katerih visoko ceni delo, četudi drobno, pa skrbno, naporno in brez pričakovanja plačila, so gotovo presetljive tudi za modernega človeka.

Končno je treba še pripomniti, da se Tao-tšī pri vsej svoji mistiki prav nič ne briga za življenje onkraj groba. Edina sankcija njegove moralke je vrnitev v Tao, o plačilu ali kazni po smrti ni v Tao-tek-kingu niti besedice: »Da, celo klicati k Tao-u in častiti njegovo moč, ni zapoved, ampak je vedno le spontano.« Na to, kar je bilo na dalekem Zapadu — namreč plačilo po smrti — vedno steber vere, na tak nauk na Vzhodu, pri tako praktičnem narodu, kakor so Kitajci, sploh niti mislili niso.

Kakor drugi kitajski filozofi, se tudi Lao-tšī ni ogibal politiki, in ne majhen del Tao-tek-kinga obsega pravila za dobro vladanje.

Temelj politiki je isti kakor temelj moralke: Posnemati se mora Tao. Ko bi se vladarji držali tega, podvrgli bi si kmalu vse, »vsa bitja bi se jim klanjala sama od sebe, nebo in zemlja bi se spojila in bi rosila dobrodejno vlago, ljudstvo bi bilo pravično brez ukazov samo od sebe.«

Lao-tsi je tudi v politiki »laudator temporis acti.« On veruje, da je bilo v starih časih razmerje med ljudstvom in vladarjem boljše. »Tokrat je ljudstvo vedelo, da ima vladarja nad seboj, toda teže njegove vlade ni čutilo. Nasledniki starih vladarjev so bili dobrotljivi, zato so jih ljudje hvalili in ljubili, poznejših so se jih bali in nazadnje so svoje vladarje sovražili. Tako se da slediti počasno propadanje do nove dobe, in le za najstarejših vladarjev je ljudstvo lahko reklo o sebi: mi smo svobodni. Prepustimo torej vse svobodnemu razvoju, vrnimo se še v ono otroško nevednost. Kajti že to, da se ljudstvo zaveda svojih dolžnosti, svojih pravic, dobrih npravov, da, tudi zvestoba podanikov sama — je že znamenje propadanja. Zato: Štran s svetostjo, stran z modrostjo, in blagor narodov se bo postoteril. Štran s humanostjo, stran s pravičnostjo: in ljudstvo se bo vrnilo v otroško pieteto in ljubezen. Odložite zvijačnost, v stran s koristolovstvom: in tatov in roparjev ne bo več!«

Krotenje strasti v ljudstvu je najboljše sredstvo, da si pridobi država mir in moč: »Ne preveč čislati modrecev, to občuva ljudstvo zavistnosti. Ne preveč čislati težko pridobljenega imetka, to občuva ljudstvo tatinstva. Ne iskati tega, po čemer hrepenimo in kar ne pomirja srca. Zato sveti človek, kateri vlada, izpraznjuje svoje srce, napolnjuje svojo notranjost, slabi svojo voljo, krepi svoj tilnik. On dela vedno tako, da ljudstvo nič slabega ne spozna in da po ničemer ne hrepeni, on dela tako, da se ti, ki znajo, ne drznejo tega storiti.«

Popolnoma umevno in čisto v soglasju z vsemi njegovimi nazori je Lao-tsijevo stališče glede vojske. Nekoliko izrekov iz Tao-tek-kinga nam dovolj pojasni njegov odločni odpor proti orožju in vojnemu nasilju: »Čim več ostrih orodij ima ljudstvo, tem bolj je zemlja (dežela) vznemirjevana. Kdor druge preмага, ima moč, kdor se be preмага, je srčan. Kdor ima Tao za svetovalca pri vladanju, ne čini državi nasilja z orožjem. Kajti tako dejanje se često vrača (sc. k provzročitelju). Kjer so taborile vojne čete, raste osat in trnje. Po velikih vojskah pridejo gotovo leta bede. Dobri zmaguje z dobrim, in s tem mu je zadosti, on si ne upa delati nasilja. On zmaguje, pa ni ošaben, zmaguje, a ne triumfuje, zmaguje, pa se ne povišuje, ne more drugače kakor da zmaguje; zmaguje, a ne nasiljuje. Orožje je orodje nesreče, nikakor pa ne orodje modrega. Če se ne more (modrec) izogniti nujnosti, da ga rabi (orožje), mu je vendar mir največje blago. On zmaguje, pa nerad, Kdor je mnogo ljudi usmrtil, naj jih objokuje z bolestjo in sožaljem. Kdor je v bitvi zmagal, temu bodi dan zmage praznik žalosti.« Množica citatov in

razdraženi ton njih vsebine dokazuje, kako se je Lao-tsi za stvar zanimal in kako nevarnost je videl v vojski za svoj cilj »wu wei«, pokoj, mir.

Na koncu stoj tu še slika države, kakršna je bila Lao-tsiju ideal: »Majhne dežele majhen narod, če ima tudi orožja samo za deset ljudi, naj niti tega ne uporablja; ljudstvo naj ne umira, in vendar se mu ni treba seliti v tujino; če ima oklepov in orožja, naj se ne sili, da se jih dotika, naj plete vrvi in jih uporablja¹⁾, pa mu bode jed sladka, obleka krasna, bivališče udobno, njegove šege prijetne. Sosednje zemlje se vidijo, glasovi kokoši od tam se slišijo, in vendar doživi ljudstvo visoko starost, ne da bi šlo v drugo deželo, ker je zadovoljno s svojo.«

*

Lao-tsi je spekulativni, Konfucij pa praktični duh kitajskega naroda. Dve obliki intelektualnega življenja reprezentujeta. Toda narod tako pozitiven in utilitaren, kakor so Kitajci, se je naravno poprijel bolj ukov Konfucijevih nego abstraktnih in mističnih meditacij Lao-tsijevih. Najbližji učenci mojstrov, Liet-tsi, Hon-fei-tsi, Čuang-tsi in Hot-kun-tsi so še ohranili nauke velikega metafizika čiste. Toda pozneje je nerazumljena mistika njegova dala povod k praznoverju, taoizem je propadal čimdalje bolj, dokler ni postal to, kar je danes: sekta bedakov ali pa prekanjencev, ki vzbuja usmiljenje ali pa zaničevanje, kakor v zasmeh mojstrovih besed: »Kar kdo dobro postavi, ne more biti porušeno.«

(Iz češkega rokopisa prevedel K. Schweiger.)

¹⁾ Namreč namesto pisanja. Tudi stari Perzi in Peruanci so upotrebljali vozle na vrvicah namesto pisanja, in še sedaj je to v rabi pri narodih v južnem morju.

Moje gosli.

Prah pokril je moje gosli,
strune so popokale,
ki so tolikrat vriskale,
tolikrat mi jokale.

Prsti so odreveneli,
ki vodili so mi lok,
v goslih pokopana spita
ples poskočni, sladki jok . . .

Ko dospe polnočna ura,
pa mrličiči se zbudé,
v tihi se skrivnostni pesmi
moje gosli oglasé.

Kakor zbor otrok ob grobu,
ki vanj druga devajo,
moje gosli v nočnih urah
zapuščene pevajo . . .

E. Gangl.

Za vseučilišče v Ljubljani.

Spisal A. Aškerc.

Vprašanje o ustanovitvi ljubljanskega vseučilišča je stopilo meseca novembra kar mahoma v aktualno stanje. Kakor vedo naši čitatelji, je to vprašanje že staro; pretresovalo se je že pred 50 leti, a od tistih dob se je vseučilišče v Ljubljani zahtevalo večkrat z večjo ali manjšo spretnostjo. V novejšem času je epohalnega pomena sklep deželnega zbora kranjskega iz leta 1898., ki poziva vlado, naj ustanovi čimprej mogoče za Slovence nujno potrebno univerzo v Ljubljani. Obenem se je takrat zavezala dežela Kranjska, da hoče k ustanovitvi vseučilišča prispevati z 250.000 goldinarji. Občinski svet ljubljanski pa je v isti namen votiral 50.000 gld. Istega leta, 1898., je predložil naš poslanec dr. Ferjančič v imenu slovenskega naroda v parlamentu peticijo, v kateri se je vprašanje o ljubljanski univerzi temeljito pojasnjevalo in se zahtevala nujna rešitev tega kulturnega vprašanja.

Zgodovinska gluhost vladnih krogov napram narodnokulturnim željam in potrebam našega naroda sploh, vsenemško gibanje in znana anarhija v dunajskem parlamentu v zadnjih dveh letih na eni strani, na drugi strani pa slovenska politična dekadenca so zakrivili, da je tudi vprašanje o ljubljanski univerzi ležalo pokopano v prašnih arhivih dunajskih . . . Naše javno življenje je bila napadla znana slovenska bolezen letargija, ki se nas loti vsakikrat po dnevih velikega navdušenja, kakor pride zaspani maček po šumnem pirovanju. V državnem zboru se je govorilo de omnibus rebus et quibusdam aliis, samo ne o vitalnih kulturnih vprašanjih našega popolnoma zanemarjenega naroda. Kdo ve kako dolgo bi bila še naša javnost čakala predmeta, o katerem je truda vredno premišljati in govoriti, in kdo ve kako dolgo bi bili mi vsi še dremali, da nas niso zbudili — Italijani in Nemci.

Hvala jim za to!

*

Italijanskemu profesorju na vseučilišču v Inomostu nemški študenti niso pustili predavati v italijanskem jeziku. Vsled tega so nastali tam znani nemiri, in italijanski poslanci tirolski so podali v državnem zboru interpelacijo. Primorski in tirolski Lahi so zagnali velikanski krik, in mestni zastop tržaški je sklenil, zahtevati itali-

jansko vseučilišče v Trstu. Naučni minister Hartel je takoj priskočil »zatiranim« Italijanom na pomoč s tem, da je italijanskim poslancem obljubil, da se ustreže pritožbam italijanskega prebivalstva, oziroma zahtevi po italijanskem vseučilišču.

Naklonjenost dunajske vlade našim Italijanom ni mogla nikogar iznenaditi. Mi Slovenci tudi v principu ne bi protestovali proti italijanski univerzi, ker stojimo na stališču absolutne ravnopravnosti, zajamčene vsem avstrijskim narodom. Ali dočim imajo avstrijski Lahi svoje ljudske in srednje šole in smejo v Inomostu, v Gradcu in na Dunaju delati njihovi vseučiliški dijaki svoje izpite v svojem materinem jeziku, mi Slovenci nimamo svojih ljudskih šol niti tam, kjer bi jih — kakor n. pr. v Trstu — morali imeti. In srednje šole slovenske še do letos nimamo nobene!

Dejstvo, da si je upal naučni minister Lahom obljubiti univerzo, dočim se nam niti ljudske in srednje šole ne ustanove, je moralo predramiti zadnjega slovenskega zaspanca. In res se je dvignil ves slovenski narod kakor eden mož, da zahteva na podlagi osnovnih zakonov zajamčene mu ravnopravnosti svoje vseučilišče v Ljubljani.

Kakor vsekdar, je bila naša akademjska mladina prva na mestu in prva je planila v duševni boj za naše pravice. Skoro ob istem času so se zbrali slovenski vseučiliščniki v Gradcu in na Dunaju in imeli posvetovanja zastran jugoslovanske univerze v Ljubljani. Pri tej priliki se je tudi pokazalo, da kri ni voda, in da slovenska vzajemnost vendarle ni samo puhla fraza: kakor v Gradcu tako so na Dunaju složno podpirali vsi drugi slovanski dijaki naše slovenske dijake in ž njimi vred govorili za ljubljansko vseučilišče, ki bode alma mater ne samo Slovencem, nego tudi vsem drugim Slovanom, ako bodo hoteli študirati na njej.

Ne moremo ponavljati vseh manifestacij, ki so se vršile skoro po vsej Avstriji med slovensko in drugo slovansko akademjsko mladino dosedaj v prilog ljubljanskemu vseučilišču, saj je vse to znano že iz naših političkih dnevnikov. Omenjamo samo, da se je vršil dne 7. novembra velik shod vseh jugoslovanskih akademikov v Gradcu, kjer so imeli glavno besedo naši akademiki: Vidovič, Polec in Kukovec. Na Dunaju pa so priredili slovenski vseučiliščniki v ta namen dne 8. novembra shod vseh slovanskih dijakov. Udeležilo se je te sijajne manifestacije nad 1200 akademikov in okolo 30 poslancev. Zborovanje je otvoril z dobro premišljenim in navdušenim govorom stud. phil. in pisatelj Prijatelj. Govorili so pa tudi zastopniki

drugih slovanskih narodov. Zborovalci so naposled sestavili zastran ljubljanskega vseučilišča spomenico in jo izročili rektorju, da jo predloži vladi. Ta dokument zasluži, da ga ponatisnemo¹⁾ in perpetuum memoriam. Glasi se tako:

»Z ozirom na to, da se avstrijske vlade in v najnovejšem času tudi eksclenca ministrski predsednik pl. Körber kažejo pripravljene, ugoditi zahtevam italijanskega naroda in italijanske delegacije glede italijanske univerze v toliko, da so se odpirali paralelni italijanski kurzi v Inomostu in v Gradcu, dočim so se mnogoštevilnim avstrijskim Jugoslovanom že obstoječi kurzi odzvali (juridični kurzi v Gradcu in Ljubljani l. 1848.), dalje z ozirom na to, da se avstrijske vlade skupnim zahtevam jugoslovanskih narodov po navadi niti odzvale niso, čutimo dolžnost, podati sledečo spomenico:

Mi, slovenski, hrvatski in srbski visokošolci dunajske univerze iz Dalmacije, Primorske, Kranjske, Štajerske in Koroške zahtevamo od vlade:

- a) da se ustanovi v Ljubljani slovenska univerza;
- b) da se prizna veljavnost izpitov na vseh fakultetah na univerzi v Zagrebu za kraljevine in dežele, zastopane v državnem zboru na Dunaju.

Mi zahtevamo to iz sledečih upravičenih razlogov:

1. Nas je Jugoslovanov v tostranski državni polovici nad 2 milijona, katera množica je upravičena, zahtevati zase kulturno središče.

2. Nam ne dopušča naš narodni ponos, da bi na ces. kr. univerzah, kjer bi nam, kakor vsem slušateljem, morala biti zajamčena enakopravnost, vedno in povsodi igrali ulogo manj vrednih gostov, kakor nas za take smatrajo in z nami ravnajo nemški vseučiliščniki.

3. Ne moremo prenašati, da se nas, kadar javno zahtevamo zajamčenje enakopravnosti, z brahijalno silo iztira z »nemških« — kakor to poudarja nemško visokošolstvo — akademičnih tal vseučiliške avle.

4. Čutimo ob vsaki taki priliki, da poklicani faktorji ne store ni enega koraka v obrambo mednarodnih pravic nas jugoslovanskih vseučiliščnikov.

5. So vsi pripomočki k temeljiti izobrazbi, natančnemu poučevanju ved, kakor seminarji, razni inistituti itd. v rokah narodnosti, ki nam Jugoslovanom nikakor ni naklonjena.

6. Smo v tujem mestu, daleč od svoje domovine, popolnoma izolirani. Kot Slovanom nam je pri sedanjih ostrih nasprotstvih zaprta pot v vsako družbo, in prebivalstvo samo nam je pri vedno bolj poostrujočih se razmerah vedno bolj neprijazno, kar smatramo mi kot posledico fanatizma nemškega visokošolstva, ki nas proglašča za manj vredne goste.

7. Zabranjuje velika razdalja med našo domovino, osobito Dalmacijo, in med vseučiliščnimi mesti in iz tega izvirajoča negotovost eksistence velikemu številu jugoslovanskega dijaštva nadaljno izobrazbo na kakšnem vseučilišču.

8. Nam je ležeč na srcu tudi materialni blagor naših narodov na jugu države, in ne moremo mirno gledati, kako se neizmerna množina denarja iz naših revnih krajev, kjer se šele dviga gospodarsko blagostanje, nosi v kraje, kjer v veliki meri cveteta industrija in promet. Na srcu pa nam je tudi, da učimo narod, česa mu treba za povzdigo materialnega stanja, in uvidevamo, da to moremo le, ako smo v njegovi sredi ali vsaj v njegovi bližini.

¹⁾ Iz »Slovenskega Naroda« z dne 9. novembra.

9. Ni to želja samo nas vseučiliščnikov, zastopnikov treh jugoslovanskih avstrijskih narodnosti, ampak mi izražamo s tem željo ljudstva samega, ki želi, da se njegova mladina izobražuj na svojih tleh, v neposredni dotiki z njim samim, ki želi, da tudi ono uživa vsaj nekaj po državnem zakoniku mu z jamčene enakopravnosti in zahteva zato popolnoma konsekventno svojih šol.

10. Nas je naposled zadostno število dijakov jugoslovanskih iz tostransko državne polovice, ki bi lahko vzdrževali takšno univerzo, in prepričani smo, da se z ustanovitvijo univerze v Ljubljani število dijaštva še vsaj podvoji.

Da se tej upravičeni zahtevi jugoslovanskih narodov kolikor možno hitro ugoti, pričakujemo od visoke vlade, da podpira ustanovitev univerze po primeru dežele Kranjske in občine ljubljanske, ki prispevata od leta 1898. za ustanovitev univerze z letnimi 100.000, oziroma 20.000 K.

Na Dunaju, 8. novembra 1901.

P r o t e s t

zoper spomenico italijanskih visokošolcev se glasi:

Italijanski visokošolci dunajske univerze so izročili dne 31. oktobra 1901 njega magnificenci rektorju spomenico, kjer utemeljujejo potrebo italijanske univerze v Trstu s tem, da imenujejo primorske avstrijske provincije italijanske.

Ker ta trditve ne odgovarja resnici, smatramo slovenski, hrvaški in srbski visokošolci, katerih narod naseljuje ogromno večino imenovanih provincij, za svojo narodno dolžnost, da proti takim javnim trditvam javno in slovesno protestiramo, pozivajoč našo deligacijo in pred vsem interesirane občine, da odločno protestirajo na pristojnih mestih, ako bi hotela vlada na podlagi takih, resničnim razmeram ne odgovarjajočih izjav delati priprave za ustanovitev italijanske univerze v Trstu.

Italijani žive v Avstriji kompaktno kot deželno prebivalstvo samo v pokneženi grofiji Gradiški in v južni Tirolski, kjer bi edino mogla biti umestna italijanska univerza. V Primorski (Istra, Trst, Goriško in Gradiška) štejejo Slovani po ljudskem štetju z dne 31. decembra 1890¹⁾ (po občevalnem jeziku!) 348.280 duš, Italijani 294.580 duš, v Dalmaciji po istem ljudskem štetju Slovani 501.307 duš, Italijani pa 16.000 duš; torej skupno štejejo Slovani v teh provincijah 849.587 duš, Italijani 310.580 duš.

Italijanska univerza v prevesno slovanskih provincijah bi bila torej za Slovane provokacija, ki bi vzbudila v prebivalstvu najvišji in upravičeni odpor.

Na Dunaju, 8. novembra.«

*

Dne 10. novembra je imel občinski svet ljubljanski izredno javno sejo, v kateri se je pečal samo z vprašanjem o ljubljanskem vseučilišču in o znani obljubi naučnega ministra Hartla zastran italijanske univerze. Župan g. Hribar je v daljšem energičnem nagovoru poudarjal velikansko kulturno-politično važnost ljubljanskega vse-

¹⁾ To je naravno ljudsko štetje, katero je vodila Italijanom prijazna vlada. Rezultati ljudskega štetja z dne 31. decembra 1900 nam v naglici niso bili pristopni.

učilišča in vseh ž njim spojenih današnjih vprašanj ter je potem stavil naslednje predloge, ki so bili soglasno sprejeti:

I. Glede na izjavo, katero je Njegova ekscelencija gospod naučni minister v zadevi laških vseučiliščnih predavanj podal v zbornici poslancev, izreka občinski svet ljubljanski, da ima številnejši slovenski, hrvaški in srbski narod, ako ne večje, vsaj enako pravico do vseučiliščnih predavanj v svojem jeziku kakor italijanski narod.

II. Ker glede na narodnostne in politične razmere v državi ni pričakovati, da bi se taka predavanja vpeljati mogla na graškem ali dunajskem vseučilišču, morajo se te pravice uveljaviti le z ustanovitvijo vseučilišča v Ljubljani.

III. C. kr. učna uprava se naprosi, da takoj stori vse potrebne priprave za ustanovitev takega vseučilišča.

IV. Izvoli se odposlanstvo treh članov občinskega sveta, ki naj to prošnjo osebno izroči gospodu naučnemu ministru in na Dunaju tudi sicer stori vse korake, ki bi utegnili privedi kar najhitreje do zaželjenega cilja.

V. Državnemu zboru odpošlje se utemeljena prošnja za ustanovitev vseučilišča v Ljubljani.

Predlogi županovi so bili z burnimi dobroklici pozdravljeni ter pri glasovanju soglasno sprejeti. V deputacijo, ki pojde v kratkem na Dunaj, so bili soglasno izvoljeni: župan Hribar, podžupan dr. vitez Bleiweis-Trsteniški in dr. Majaron!

Še nekoliko kronike!

Dne 11. novembra se je vršil na češki tehniki v zlati Pragi velikanski shod vseh slovanskih slušateljev. Na razgovoru sta bili češka univerza na Moravskem in slovenska v Ljubljani. Shoda se je udeležilo nad 3000 oseb. Navzočnih je bilo veliko znanih čeških profesorjev, a predsedoval je sam prorektor Hráský, ki je nagovoril navzočne v slovenskem in v češkem jeziku. Na koncu zborovanja se je sprejela ta-le

Resolucija.

»Mi akademiki češki, slovenski, hrvaški in srbski, zbrani na vsedijaškem shodu na češki tehniki dne 11. novembra 1901, pozivljemo nujno parlamentarne klube slovanske, da bi se znova z vso energijo kar najhitreje zavzeli za ustanovitev slovenskih srednjih šol, visoke slovenske šole v Ljubljani in druge univerze v Brnu.

Dalje zahtevamo reciprociteto za izpite, napravljene na hrvaški kraljevi univerzi v Zagrebu.

Z izpolnitvijo teh zahtev naj bi se deloma odstranila krivda, katero trpijo narodi slovanski v tej državi glede šolstva, čeravno jim že član 19. osnovnega zakona jamči zadostno varstvo narodnih šol.

Slovansko dijaštvo, zbrano na tem shodu, poudarja s tem samo opravičeno potrebo ter zahteva samo to, kar je že njegovo stara pravica in kar je pogoj življenja vsakega naroda.«

Dne 12. novembra so podali v seji poslanske zbornice vsi trije jugoslovanski klubi nujen predlog glede ustanovitve jugoslovanske univerze v Ljubljani.

Dne 16. novembra pa so priredili zagrebški vseučiliščniki za jugoslovansko vseučilišče v Ljubljani mnogobrojno obiskan meeting, na katerem so Hrvati, Srbi in Bolgari v bratovski slogi enoglasno govorili za nas Slovence. Niti konfesija niti vera ni bila zapreka lepemu soglasju, ko je šlo za obrambo parije Slovencea. Katoliški Hrvat, pravoslavna Srb in Bolgar ter muslimanski Bošnjak-Hercegovec — vsi so bili za nas! Temu znamenitemu zborovanju predsedoval je sam rektor dr. Vrbanić, ki je dijaštvu čestital na tej manifestaciji.

Da bode kronika kolikor možno popolna, dostavljamo, da je občinski svet ljubljanski pozval vse slovenske občine, da naj pošljajo nemudoma svoje peticije na državni zbor za univerzo v Ljubljani. Podobno okrožnico našim občinam so razposlali naši akademiki v Gradcu in na Dunaju.

*

Agitacija za vseučilišče v Ljubljani je najveselejši dogodek naše zgodovine v prvem letu novega stoletja. To agitacijo so začeli naši slovenski vseučiliščniki in dokazali s tem, da živi v njih živa narodna zavest, in da globoko čutijo krivice, ki se gode našemu narodu na polju narodne izobrazbe. To nam daje upanje, da naš narod, ki ima takšno izobrazeno mladino, še ni izgubljen, saj ga bodo skoro vodili novi navdušeni rodoljubi. —

Agitacija za ljubljansko univerzo je pokazala, da nasprotstva med slovenskimi strankami niso tolika, da bi se in necessariis ne mogle boriti za eden in isti smoter: za kulturni napredek narodov. Liberalci in klerikalci so pri enem in istem zborovanju skupno in složno glasovali za ljubljansko višjo šolo.

Agitacija za naše vseučilišče je dokazala pred vsem svetom dejansko slovansko vzajemnost, v katero že marsikak neveren Tomaž ni hotel več verovati. Ponavljamo: kri ni voda in slovanstvo ni samo filološki pojem! Smelo trdimo, da se izza 1848. leta še ni nikdar tako sijajno pokazala sorodna vez med slovanskimi plemeni kakor baš ob manifestacijah za ljubljansko vseučilišče.

Agitacija za to vseučilišče je pokazala, da uživamo Slovenci prave simpatije pri vseh Slovanih na jugu in na severu, pri Hrvatih, Srbih, Bolgarih, Čehih, Rusinih in tudi pri Poljakihi. To je za nas neprecenljive vrednosti, in naš narod ne sme tega dejstva nikdar pozabiti.

Gorje mu, kdor je sam, a kdor ima močne zaveznike, temu se ni treba bati!

Akcija za ljubljansko vseučilišče je šele začeta, ta akcija se mora nadaljevati tako dolgo, dokler se naš ideal ne uresniči.

Bodoče ljubljansko vseučilišče ne bode utrjalo slovenskega seperatizma in ne bode povečavalo prepada med slovenstvom in srbo-hrvatstvom, nego bode le nov most med najbližjima si jugoslovanskima plemenoma. V plemeniti duševni konkurenci z zagrebškim vseučiliščem bode ljubljanska univerza samo pomagala povzdigovati kulturni nivo Jugoslovanov. Tako si mislimo mi bodočo ljubljansko višjo šolo, na kateri se bode predavalo tudi v srbo-hrvatskem jeziku.

Pot do našega ideala je še dolga in posuta s trnjem. Treba bode največje naše energije, da si priborimo zmago. Res je sicer, da nas je po številu več nego avstrijskih Lahov. Ali kdo ne ve, da materialno število samo še ne odločuje! Avstrijski Lahi so samo del naroda združenega v Italiji, ki se ponaša s svojo »avita coltura«. Ta Italija je spojena z našo vlado v politični trozvezi, in vsemu svetu je znano, da je vsled te zunanje politične konstelacije Italija močna zaščitnica avstrijskih Italijanov — kakor je Nemčija zaščitnica avstrijskih Nemcev. Mi Slovenci pa nimamo zunaj avstrijskih mej nobenega branitelja, nobenega zaveznika, nobenega pomočnika! Naši zavezniki so avstrijski Slovani; s svojimi krasnimi manifestacijami so ravnokar dokazali, da se nanje smemo zanašati, in to nam daje poguma. Italijani imajo pred nami tudi to prednost, da so energičnejši, temperamentnejši in — recimo naravnost! — arogantnejši. Zgodovina uči, da je samo tisti narod kdaj kaj dosegel, ki so se ga oblastniki bali, ki jim je imponoval; skromna in tiha ljudstva pa so igrala še vsekdar ulogo — sužnjev.

V prvi vrsti so poklicani naši državni poslanci, da z združenimi močmi delujejo složno vsi za eden in isti smoter. Kujmo železo, dokler je žareče! Izginiti mora iz našega javnega življenja vsaka malodušnost, blaziranost, pasivnost in apatija, češ, da smo premajhni za višje cilje!

»Sláb jenom ten, kdo ztratil v sebe víru,
a malým ten, kdo zná jen malý cíl«

pravi češki pesnik Svatopluk Čech.

Zaščitnikoma Levčevega pravopisa vnovič v preudarek.

Spisal V. Bežek.

(Koniec.)

ed onimi točkami torej, glede katerih se je uprla olikana govorica narodni, je zlasti tudi trdi *l*. Narodni »gigerli«, »negodna gospoda« in »slabo poučeno učiteljstvo« so si odločili za elanje. Poskusimo dokazati, da je bila ta odločitev celo naravna.

Pomisliti moramo, da je bilo treba ob našem narodnem preporodu dokazati, da je možno tudi v našem jeziku govoriti »gosposki«. Ali se ni tačas našim ljudem, ki so ustanavljali »gosposko« izreko, sama ob sebi vsiljevala misel, da se je trdi *l*, ki se je od početka našega slovstva vedno tako pisal, izprva tudi tako izgovarjal, t. j. čisto, kot pravil, a trda njega izreka da je poznejša pokvara, kateri se književna izreka ne sme vdati, kakor se mnogim drugim ljudskim dialektičnim novotarijam po pravici ne vda. To domnevanje je nadalje dobilo izdatno oporo v tem, ker nekateri Slovenci in Slovani še vedno čisto izrekajo tisti *l* ob koncu besed in pred soglasniki in poluglasniki. In med onimi Slovani, ki čisto izrekajo *l*, so bili takrat in so še dandanes Čehi, naši tedanji politični voditelji in vzorniki. Nasproti pa ni bilo tačas nobenega učenjaka, ki bi bil našo gospodo poučil, da tisti *l* se je že v 16. stoletju trdo izrekal, da je sploh trda izreka tistega *l*-a pristno slovanska, in takisto pristno slovanski da je prehod trde izreke v *v*, a prehod v čisti *l* da je pripisovati nemškemu in italijanskemu vplivu. Le-to razodetje se je izvršilo — žal! — nekaj desetletij prepozno; kajti med tem časom se je elanje s pomočjo »slabo poučenih učiteljev« in drugih kvariteljev našega jezika »zasvojilo ali priposestvovalo« pravico do eksistence ter med »oholo gentry« tako ukoreninilo, da ga tudi oficialna potrditev »Slovenskega pravopisa« več ne izkorenini! Novodobni »usus«, kakor smo ga gori označili, je pribavil elanju — zlasti tudi s pomočjo novodobne šole — trdno »posestno stanje«, glede katerega tudi velja Bismarckov opomin: »Quia non movere!« In to tem bolj, ker je v naših narečjih »zlasti ravno glede izreke raznih elov še marsikaj ne zadosti znanega« (Cvetje XIX, 4), in zaščitniki ewanja sami med seboj v posameznih slučajih niso edini, ali jih je treba ežati ali ewati.

»Gigerlom«, ustvarjajočim gosposko govorico, tudi niso več uga-
 jala kmetiška krstna imena (France, Janez, Jože, Blaž, Tomaž . . . Neža,
 Špela, Urša), in kakor z elanjem so se hoteli tudi s krstnimi imeni
 odlikovati mimo kmetiškega naroda. In gigerlom je celo na pomoč
 priskočil — Stritar. V klasičnem članku »Slovenska imena« (Dunajski
 Zvon 1876, str. 365. sl.) je dokazal, da slovenskim pisateljem, ki
 hote ustvariti pač tudi nekaj takega slovstva, ki ne bi bilo zgolj za
 »kmetiški narod«, ni možno izhajati z Uršami in Štefeti, in da si
 moramo junakov in junakinjam primerna imena izposojevati najprej
 od svojih južnih bratov in sploh od slovanskih plemen, in v sledeči
 številki na str. 381.—384. istega letnika je podal »lepo število slo-
 vanskih imen, da jih bodo naši pisatelji imeli na izbero za vsako
 potrebo.« In kako so se Slovenci »po opičje« poprijeli te gigerlske
 misli! Skoraj da se je uresničilo Stritarjevo prorokovanje, »da bode
 Milan za plugom stopal in seno bo grabila v belih, zavihanih rokavih
 lepa Grozdana«; skoro so bili izginili tisti Frideriki, Otoni, Viljemi,
 Roberti, Teodorji, Rihardi, Viktorji, katerih je preje kar mrgolelo v
 naših meščanskih krogih, tudi najkonservativnejši Jožeti in Franceti
 so se bili prelevili v Josipe in Frane. Toda slava gigerlskih svet-
 nikov ni trajala dolgo; niso našli usmiljenja pred obličjem zaščitnikov
 »Slov. pravopisa«, in z isto brezobzirnostjo, s katero so le-ti izbacili
 »Slovana«, češ, da je češki, in ga nadomestili s »Slovenom«, a »Slo-
 venca« bi najraje nadomestili s starim zadovoljnim »Kranjcem«,
 takisto so tudi brez okolišev strmoglavili Josipe in Frane, a na njih
 mesto zopet postavili častitljive Jožefe in Frančiške ter v Jožefe in
 Frančiške prekrstili celo take mrtvece, o katerih vemo, da bi se v
 grobu preobrnil, ako bi znali o tem novem anabaptizmu (prim.
 Frančiška Erjavca, Frančiška Cimpermana, Frančiška Levstika v Jo-
 sinovem in Ganglovem »Drugem berilu«). — Zakaj smo omeniti to
 črtico iz najnovejše zgodovine našega knjižnega jezika? Ker je pre-
 značilna za navidezno konservativnost naših nasprotnikov. Doba
 narodnega probujanja jim ni nič, ker je »premajčkena«, in preime-
 nitna faktorja narodnega preporeda, narodna šola in narodno časo-
 pisje, sta jim takisto nič, ali pa sta jim — kar je še slabše — pa-
 čitelja in rušitelja onih jezikoslovnih zakonov, ki so se pojavljali v je-
 ziku našega kmetiškega naroda v dolgi tristoletni dobi — narod-
 nega mrtvila.

* * *

Vsa naša razprava se zlasti suče okolo pojmov »pišočih mas« in »pravopisne rabe«. Po pravici! Z opredelitvijo teh pojmov je sploh celo pravopisno vprašanje, t. j. uredba današnjega pravopisa (in pravorečja!), iztrgano kompetenci in oblasti učenega jezičarstva in zgodovinskega pravopisja. In tu sem popolnoma v soglasju s Štrekljevim naukom, češ, da slovničarji nimajo pravice, predpisovati narodu novih pravil, kako naj govori, ter ta nauk po pameti raztezam tako-le, da učenjaki-pravopisci nimajo pravice predpisavati narodu novih pravil, kako naj piše. Razložek v naju nazorih je le-ta, da je po mnenju Štrekljevem samotvorec i jezika i pravopisa narod, t. j. kmetiški narod, a po mojih mislih so tvorilci pravopisa pišoče mase, katere se pa ne sestavljajo iz kmetiškega naroda, ki skoro nič ne piše, ampak iz »ohole gentry«, iz »negodne gospode«, iz »slabo poučenih učiteljev« in drugih od g. dr. Štreklja in o. Škrabca zaničevanih slovenskih razumnikov.

Če je pa res, da so »pišoče mase« takisto tvorilke pravopisa, kakor je celokupni narod tvorilec jezika samega, tedaj učeni pravopisci pri pravopisu res nimajo drugega posla nego jezikoslovci pri jeziku, t. j. registrirati zakone, katere pišoče mase delajo, takisto ne hote in ne vede, kakor jezikotvorni narod dela jezikoslovne zakone.

A načela, katera instinktivno, po prirodni sili slede pišoče mase, so: konservativnost, prirojena duševna »vis inertiae«, ki zabranjuje vsako nepotrebno in lahkomiselno novoto; stremljenje po pravopisni edinosti in enoličnosti, ki jo zlasti pospešujejo mnogo razširjeni in mnogo čitani časopisi, nadzorjuoč drug drugega, in naposled težnja po preprostosti, ki postaje tem bolj intenzivna, čim manj je pisateljjevanje zgolj igračkanje in rodoljuben šport, čim bolj ustreza istinitim potrebam, čim bolj sta pisateljem jezik in pravopis zgolj sredstvi za doseg realnih (političnih, verskih . . .) namenov.

Vpoštevajoč vse te momente, lahko rečemo, da pravopis kakor jezik se dela sam, se organski razvija sam ob sebi, in da učene pravopisne skupščine res nimajo druge naloge nego izpremembe, izvršene po pišočih masah, konstatirati ter jih za šolsko in uradno rabo priporočiti.

Po vsem tem je upravičena in utemeljena trditev, ki sem jo že zadnjič izrekel, da se je pri nas pravopisna raba izza narodnega preporeda celo pravilno razvijala, in da so se naše pravopisne težnje

pomikale v povoljnem konservativnem tiru, in da po pravici očetu Škrabcu lahko očitamo isto, kar oponašajo Nemci svojemu Grimmu, češ, da je, poudarjajoč etimološko in zgodovinsko stališče (v pravopisu), spraval v nevarnost s trdom pridobljeno (pravopisno) edinost.¹⁾ A Grimm je naposled sam spoznal, da izpreminjanje udomačene pravopisne rabe je nasilstvo in provzročuje zmešnjavo; češ, nihče se ne mara mučiti z malenkostmi.²⁾ Naj bi tudi naš Grimm skoraj prišel do enakega spoznanja ter izrekel enake rešilne besede!

* * *

Da s temi svojimi nazori o pravopisju, ki se zde seveda gg. nasprotnikoma heretiški, oziroma »iz prsta izsesani«, nisem osamljen, nego sem v dobri družbi, naj dokažejo nekateri citati iz članka: »Die orthographische Frage«, ki ga je objavil v »Novi Preši« z dne 13. aprila t. l. na str. 17. Jakob Minor, vseučiliški profesor, ki ima med germanisti pač tudi nekaj ugleda. Jakob Minor piše na navedenem mestu med drugim tako-le:

»Navzlic vsem tem protislovjem in nedoslednostim našega pravopisa (v prejšnjih odstavkih navedenim) bi bilo vendar zelo napačno misliti, da v vsem tem ni nič zmisla, in da v tej zmešnjavi ni zaslediti nobenega pravila. Kdor primerja knjige zadnjih treh stoletij, ali kdor motri tudi samo razvoj našega pravopisa v zadnjih petdesetih letih, izza dobe prvih pravopisnih skupščin, ta spozna na prvi pogled, da se tu vendar pojavlja neki zakon, namreč zakon neprestano se razvijajoče priprostosti. (»das Gesetz der fortschreitenden Vereinfachung«). Kakor jezik tako se tudi pravopis (Schrift«) ne razvija po logični poti, temuč si ubira svojo pot skoz nedoslednosti in protislovja. Pravopis se ne dela, nego se sam razvija (»Sie — t. j.: die Schrift — wird nicht gemacht, sondern sie wird«).

Kaj nas tedaj uči zgodovina našega pravopisa?

Prvič: Da ni zgodovinski kakor n. pr. angleški, da se marveč razvija vzporedno z jezikom; torej ne bi bilo samo nespametno, obujati od mrtvih davno izumrle glasovne in besedne oblike, ampak

¹⁾ »J. Grimm, der berühmte Altertumsforscher, wirkte auf die deutsche Orthographie insofern keineswegs günstig ein, als er durch Betonung der Abstammung der Wörter, überhaupt des historischen Standpunktes in der Orthographie die mühsam errungene Einheit wieder gefährdete.«

²⁾ »Veränderung üblicher Wortschreibung führt etwas Gewaltames und Störendes mit sich; niemand behelligt sich gern mit Kleinigkeiten.«

naš pravopis se tudi sploh upira neoporečni ustanovitvi. Nobena skupščina torej ne more pravopisa trajno ustanoviti. Vedno in vedno bode zopet treba pravopis bolj priprost narediti, in ta potreba se bode pojavljala v individualnih posamičnostih. Tudi v bodoče se bodo morale zdajpazdaj sestati skupščine, »na znanje vzeti« one posamične pojave, jih uvrstiti med pravopisna pravila ter jih uvesti v šolo.

Drugič: Ker se ne da nobeno načelo dosledno in logično izvesti, se more smatrati kot pravopisni napredek samo to, kar pospešuje pravopisno priprostost. Priprostost bodi pravopisu najvišji smoter.

Tretjič: Tudi pravopisni teoretiki so že izdavnata uvideli, da je vsako nasilno vplivanje na razvoj pravopisa brezuspešno. Niti dosledni branitelji fonetiškega niti dosledni zagovorniki zgodovinskega pravopisnega načela v zadnjih pravopisnih skupinah niso imeli več pristašev . . .«

In kako liberalno stališče zavzema v pravopisnem vprašanju citirani nemški učenjak nasproti tesnosrčno-zgodovinskemu naših patentiranih pravopiscev! Ne le, da računa prav kakor mi z novodobnimi kulturnimi faktorji, kakor je n. pr. šola, ki je Škrabcu in Štreklju zgolj pačilka kmetiškega jezika, ampak odpira nam v zaključku omenjenega članka, vpoštevajoč posledice elektrike in modernega prometa, široko perspektivo tudi na pravopisnem polju: »Kako daleč še zajde naš pravopis, stremeč po priprostosti, in kakšen bode njega konec, kdo ve? Fonetiškemu načelu se bo sicer približeval ali nikdar se ne bode ž njim strnil. Hitroživni, ekonomski naši potomci najbrže ne bodo več posameznih glasov izraževali, ampak samo slike posameznih besed s kolikor možno priprostimi značili. Ozir na čas in denar bode še bolj nego dandanes tiral pravopis do priprostosti. Kakor so vplivale na slog našega časa brzozavke, dopisnice in razglednice, takisto se pravopis ne bode mogel odtegniti vplivu brzega prometa. Morda izbacnejo naši prapravniki celo samoglasnike iz pravopisa kakor Hebrejci, ali pa se navadijo čitati »Novo Prešo« v stenogramih. A srečni učenci, katerim se bode učiti samo pravil, a ne tudi izjem!«

* * *

Mojemu predlogu glede pravopisne ankete je dr. Štrekelj tako-le odgovoril: »Anketa, ki jo predlaga g. profesor Bežek, se mi zdi pri nas dandanes nemogoča, ker je prezgodnja in še niso niti znanstveno

niti s praktičnega stališča popolnoma prerešetana niti mnoga druga vprašanja, ki se tičejo pravopisa. Kaj neki bi nam pomogla anketa, na kateri bi se morda v enem dnevu pri čaši piva razglasila z glasovanjem znanstvena laž za resnico, ali na kateri bi jezični dr. Žveplo o vtemeljenih dvomih, ki bi se pokazali zjutraj prvega dne, referiral že takoj istega dne popoldne v dvehurnem govoru, kajpada brez »natrpanih« dokazil, v tem, ko bi potreboval drugi preiskovavec, ki ni dr. Žveplo, tedne in mesece, da sme sodbo izreči o teh dvomih?»

Na take razloge je pač odgovor lehak. Ako je anketa nemo-goča zategadelj, ker še mnoga vprašanja, ki se tičejo pravopisa, niso niti znanstveno niti s praktičnega stališča popolnoma prerešetana, kako je bilo potem mogoče sestaviti »Pravopis« posamezniku ali nekaternikom, in kako morejo potem le-ti zahtevati njega oficialno potrditev in oktroa njegovih pravil, izmed katerih so nekatera celo preporna, kakor n. pr. § 11. »Slov. pravopisa« o izreki l-a pred soglasniki, na koncu besed in tudi pred poluglasnim *z*, ko je tudi po sodbi očeta Škrabca samega »zlasti ravno glede izreke raznih elov še mariskaj (sic!) sploh ne zadosti znanega«.

Duhovitemu dovtipu o dr. Žveplu pa to-le odgovarjam: Če bi se anketa vršila tako, kakor si jo menda umišlja g. dr. Štrekelj, da bi se v njej v brezkončnih debatah razpravljalo, ali se sme in zakaj se mora izrekati, *děw*, *dariw*, *kobiw*, *igaw*, *metaw*, *dékew*, *spaw*, *stoup*, *pouk*, *poukownik* *Vouga*, *Uraw* (= *Volga*, *Ural*) ... in katere diftonge treba uvesti v knjižno izreko itd. (prim. zadnje št. *Cvetja!*), potem bi poleg patentiranih pravopiscev gotovo tudi dr. Žveplo imel dovolj posla v skupščini in izven skupščine. Če pa priznamo, da take pravopisne ankete nimajo druge naloge, nego da po besedah J. Minorja »od časa do časa pravopisne izpremembe konstatujejo, jih uvrste med pravopisna pravila ter jih izroče šolski rabi,« potem se nam mora zdeti dovtip na dr. Žvepla jalov in neslan.

* * *

Predno zaključim svoj odgovor na odgovor, še par besed na očitaje, s katerim je g. dr. Štrekelj pričel svojo brošurico, hudujoč se nad menoj, zakaj da sem trdil brez jasnih dokazov, da je vsa pravopisna akcija zavožena, ko se je poglavitni boj dozdej bil vendar samo o vprašanju »*rākāl* — *rékɫw*« in o vprašanju »*bralec* — *bravɫc*«

in so vsa druga obravnavana vprašanja manjšega in bolj postranskega pomena.

Na to bodi moj odgovor kolikor mogoče jasen in kratek. Pravopisno akcijo sem smatral in smatram še za zavoženo: Prvič, ker je »Slovenski pravopis« oprt na pravopisna načela Škrabčeva, ki se mi zde kriva; drugič, ker je »Pravopis« tudi brez ozira na načela sam ob sebi kot knjiga, kot učni pripomoček pomanjkljiv takisto v »Pravilih« kakor v »Slovarju«, kar se je že parkrat povedalo; in tretjič, ker je vprašanj, okolo katerih se bije glavni boj, res samo dvoje, a to dvojno vprašanje je tako dalekosežno, da zasekava globoko v bistvo pravopisa in pravorečja, in zlasti od načina, kako se reši vprašanje »rakall — rékʷ«, je bistveno zavisen kolorit knjižne izreke. To so živo občutili udeležniki Prešernovega slavlja, ki ga je napravila Matica Slovenska v Narodnem domu, ko jih je slavnostni govornik ogovoril v »stari, nepopačeni izreki kmetiškega naroda.« Izmed udeležencev, ki so bili seveda v veliki večini »gigerli«, se jih je takoj oglasilo več nego sto: »Le-ta nam županil ne bo!«

Post-scriptum uredništva. Na besede g. drja. Štreklja, adresovane na strani 575. in 576. »Doma in Sveta« na urednika »Ljublj. Zvona«, samo to-le! Podstava književnega jezika je živi govor narodov, in glavno sodbo imajo o jeziku ustvarjajoči pisatelji, pesniki, novelisti in žurnalisti ter stilisti sploh, bodisi leposlovni ali znanstveni. Filologi, leksikografi in slovničarji hodijo za to »pišočo maso« in registrirajo fakta ter abstrahujejo iz konkretnih oblik jezične zakone. Ruski profesor Ljapunov, ki je bil po leti v Ljubljani in je čital dotično mojo opomnjo pod črto na strani 401. in 402. »Lj. Zvona«, mi je pritrdil, da imam popolnoma prav, ker drugače niti biti ne more.

Zastran oja (pri ženskih substant. na -a), ki ga je priporočal sam Levstik, vem samo toliko, da se glasi čisto tako kakor ruski oï. G. dr. Štrekelj mi mora to verjeti, ker se ta oja govori v mojem rojstnem kraju na Štajerskem, in ker sem ga slišal ravno tako izgovarjati od Rusov, potujočih po naših krajih, in letos na Ruskem samem. Mene nič ne brigajo razne morebitne etimološke zvižaje, jaz samo konstatujem, da sta si po izgovoru naš oja in ruski oï popolnoma enaka, torej je naš oja, ki ga govori pol milijona Slovencev, isti kakor ruski. Zato tudi ni bilo dosledno, da je gospod prof. Levec to obliko v svojem »Pravopisu« kar a limine odklonil. Dočim namreč navaja pri moški deklinaciji (n. pr. gen.: gráda, gradú, gradá, gradóva in instr. plur.: z grádi, gradmí, gradovi . . .) po več varijant in jih smatra torej za enakovredne ter dopustne, noče o oï — nič slišati, ker ga a priori odbija; samo v poeziji ga izjemoma še tolerira. Meni se to, oprostite, ni zdelo dosledno. Ali so štajerski Slovenci tudi našim filologom že — »fremdes Gebiet«? Da je ta oja v resnici blagoglasen, ve tisti, kdor se peča z ruščino, in kdor je že slišal govoriti ruski jezik, ker Rusi, kakor poudarjam, izgovarjajo svoj oja ravno tako kakor štajerski Slovenci. Kaj pa je jezično blagoglasje, v tem vprašanju nam seveda ni merodaven Kopitar, saj mora g. dr. Štrekelj vendar vedeti, kako je sodil o estetiku Kopitarju sam

— Prešeren! Kette je imel fin čut za blagoglasje v stihih, zato je često rabil *oj*, čeprav je Notranjec. Obvelja li *oj* v moderni slovenščini ali ne, od tega seveda ni odvisna bodočnost našega naroda, ne vrednost naše literature, ker sploh posamezne slovniške oblike ne odločujejo ničesar. Samo za znanstveno doslednost, za resnico in pa za blagoglasje gre tukaj, in samo te momente sem hotel pojasniti s svojo skromno opomnjo.

Slepa vera v avtoritete je dandanes anahronizem. A odkar so dunajski filologi iznašli epohalni »bosanski« (!) jezik, smo mi »pišoča masa« postali še bolj skeptični tudi napram filološki »znanosti«.

»Ljubljanski Zvon« je dal prostora profesorja V. Bežka polemikama, ker sta strogo stvarni in nikjer osebni. Razžaljivih opazk pa, v katerih bi se nahajale nazivke »dr. Žveplo« i. dr., bi vsaj sedanje uredništvo ne bilo sprejelo v naš mesečnik proti nikomur, bodisi naš prijatelj ali nasprotnik. Uredništvo ima pravico, da v polemikah precizuje svoje stališče. Te pravice smo se poslužili. Zato tudi končno mimogrede omenjamo, da se glede elanja ne strinjamo čisto z g. Bežkom in z njegovimi somišljeniki. Slutimo, da »rekel« ne zmaga, nego da obvelja naravnejša izreka »rékv« . V poeziji tudi vzlic novi ortoepski, l-ovski teoriji n. pr. oblike: vil (gen. plur.) — bil, kristal — dal, pil — sil, rekel — dekel, šel — modél . . . niso prave rime.

Aškerc.

Moje tiho hrepenenje . . .

Moje tiho hrepenenje
spet se mi je prebudilo
in je pohitelo v daljo
z brzo, neumevno silo . . .

Moje tiho hrepenenje
zopet se mi je vrnilo,
prišlo je ko dete k majki,
ki svoj pot je izgrešilo . . .

E. Gangl.

Rdeči nagelj, rožmarin . . .

Rdeči nagelj je umrl,
na prsih mi pripet,
usahnil mi je rožmarin,
od ljubice prejet.

Za nagelj in za rožmarin
ni solnca več nikjer;
umrlo je, prej ko prišel
moj lepi je večer!

E. Gangl.

Utrinki.

Spisal Josip Kostanjevec.

VI.

V poštnem vozu.

majhnim črnim kovčegom v roki sem stopal po cesti iz vasi navzdol po pobočju. Nad manoj se je razprostiralo v čudovito krasnih bojah sinje nebo. Še nikdar ni zrlo moje oko tako prelestnih barv, kakršne so se danes mešale v nedosežnem soglasju na velikanskem, visoko nad menoj se razpenjajočem oboku. Solnce je pripekalo, vzduh se je zibal pred mojimi očmi, kakor bi se po njem gnetlo na milijone kot prašek drobnih, srebrno bleščečih živalic. Večkrat sem moral za trenotek zatisniti oči, tako me je skelela, tako mamila ta bajno blesteča svetloba. A čudo, tam nad nasprotnim nizkim gričevjem se je vzdigoval širok in temen steber, in po njem navzdol so se črtale dolge, ozke, skoro navpične črte. Da, tam je deževalo! — Kaj pa tule pred menoj? Ali niso plule po zraku široke, goste snežinke? — Tu brezmejna svetloba, v istem obzorju dež in sneg — in to vse istočasno sredi lepega poletnega dne! Ali je to mogoče? Ali se ne pripravlja na svetu nekaj posebnega, nekaj novega? Ali niso to znamenja, ki naj vzbujajo v srcih naših nemir, ali morda up v boljšo bodočnost? — Moja duša je začela trepetati, kakor bi videla v daljavi gori nad sinjim obokom velikansko roko, mogočno roko, ki samo z mazincem vrti pod seboj temno kroglo ter jo včasi lahko kakor pero, neslišno in nečutno potegne k sebi, a včasi zopet izpusti, da zaječi in zaškriplje v svojih tečajih. In milijone plahih src se vzbudi, vztrepeče ter se vije v neznosnih bolečinah . . . milijone rok si tolče na prsi . . . A glej, temna ta roka izgine, in mesto nje se prikaže svetlo, častitljivo obličje, raz katero se iz velikega, sočutnega očesa razlije žarek usmiljenja, žarek neskončne ljubezni . . .

In stopal sem dalje. Ko sem se ozrl na desno navzgor proti skalnatemu robu sivega kolka, sem zagledal zajca, ki je dričal navzdol proti meni z velikanskimi skoki. Včasi se mu je izpoddrsnilo, in prekucnil se je čez glavo po strmini navzdol, za njim pa so drevili rumenodlačni psi, preganjajoč ga s hripavimi glasovi. Iz gobcev so jim veseli dolgi jeziki, in od njih je curkoma lil pot. In hipoma

se je izza gostega grma pokazala svetla puška cev, tam druga, niže tretja, četrta, peta . . . in vse so bile obrnjene na ubogega zajca. A kakor bi trenil, je obstal zajec na nizki, beli skali, ustavili so se psi, omahnile so puške . . . vse je bilo, kakor bi bilo okamenelo . . . a jaz sem zopet zagledal ono mogočno roko, ki se je počasi pre-gibala gori za velikanskimi kulisami . . .

Iz doline je priplul otožen glas zvonov. Počasi, enakomerno in žalostno so odmevali glasovi od velikih sten ter se razbijali visoko gori ob robu. Gotovo so tam doli v Vipavi nesli nekoga k zadnjemu počitku. A tedaj je nekaj zažvižgalo po zraku. Pritlično grmovje ob cesti, prašni topoli in okoreli gabri so se zgenili, klobuk mi je odletel raz glavo — burja se je bila hkratu vzbudila nenadoma, kakor bi bila planila iz lukenj, ki so zijale vame gori iznad ceste. Zazeblo me je, da sem zaječal. A tam gori je še vedno sijalo solnce, razširjalo okoli sebe morje svetlobe, na oni strani je deževalo, pred mano so se lovile še vedno velike debele kosme, zvonjenje je brnelo, tulila je burja . . .

In prešinila me je misel: danes bodo celo mrtvi vstajali! Ha, ko bi vstal zdaj nekdo! Samo še njega bi rad enkrat videl, samo za trenotek naj vsta, da vidim njegove oči, da mu stisnem roko, da pokleknem predenj! Samo za hipec naj se mi še prikaže on — moj oče! . . .

Pospešil sem korake. Kakor bi bila vzrasla iz tal, je stala pred menoj Ajdovščina. Hotel sem vstopiti v poštni voz, ki me je imel peljati v Gorico. Okoli voza so po trgu stopale belo oblečene gospodične z velikimi, vlažno se blestečimi očmi in z rdečimi, bujno razcvelimi rožami v nedrijih. In skrivaj so kazale s prsti name ter si nekaj šepetale v ušesa, ko sem odpiral vrata poštnega voza.

Komaj pa sem vstopil ter hotel sesti, se je zbudil že notri sedeči gospod iz popoldanskega spanja ter preplašen planil kvišku.

»Vrag ti jaši dušo!« je viknil hripavo ter se vedel, kakor bi me hotel takoj vreči iz voza. A premislil se je ter zopet sedel in se naslonil, da bi vnovič zadremal.

Sedel sem tudi jaz ter ga začel opazovati. Čimdalje bolj me je zanimal. Vse na njem se mi je videlo nekam znano, znano že iz davnih časov.

Kmalu sem si potrkal s prstom ob čelo. »Da, on je — nihče drugi,« sem dejal pri sebi ter zakašljaj, da bi ga vzbudil. Toda oni

se ni dal motiti, dremal je dalje. Rdeči turški fes se mu je zmuznil niže na čelo ter nekoliko zakril velike brazde, ki so se črtale po njem. Sunil sem ga nalašč s kolenom. Tedaj se je zopet stresel, odprl oči ter viknil: »Vrag . . .«

Ali jaz mu nisem pustil govoriti.

»Doktor Zober, gospod doktor Zober, kaj ne?« dejal sem naglo ter ga prijel za roko.

Oni pa je osupnil. Pogladi si je belo brado ter dejal:

»Odkod me poznaš, vraga?«

Ali, kakor bi se bil v tistem hipu domislil, je pristavil:

»Ah, že vem, že vem! Tisti vaš Jurčič, sem slišal, da me je opisal, vrag ga jaši! Lahko bi me bil pustil na miru! In pa še umoril me je prav nalašč tam doli nekje v Egiptu. In ti vidiš, da še živim! Pisal je torej laži, in vi ga zato tako čislate! Pozna se, da ste Slovenci!«

Mož je govoril hlastno in naglo, poštni voz pa se je težko premikal dalje . . .

»Toda, dovolite, gospod doktor, da vas nekaj vprašam. Kaj pa je z Liscem in njegovo ženko? Kako se jima godi v zakonu?«

Zober me je pogledal, kakor bi me hotel prebosti. Potem pa je dejal kratko:

»Tepec!«

»Hvala lepa za poklon, gospod doktor! Toda vedite, mene stvar zanima. Jaz sem namreč pisatelj in bi se rad prepričal, kje naj se začno pisati romani. Ali naj se začno z razvijanjem ljubezni do poroke, ali naj se začno s poroko in končajo, ko . . . no . . . kako bi se izrazil . . .«

Dr. Zober me je prekinil, rekoč:

»Vidim, da nisi tako neumen. Zato ti svetujem tole: romanov ne začenjaj nikakor, ne tako, ne onako. Ako pa že siliš v svojo nesrečo in ne moreš drugače, ogibaj se zlasti ljubezni, bodisi v njenem razvijanju ali nadaljevanju in koncu. Najbolje pa storiš, največjo čast bodeš žel, ako mene spraviš na — oder, ne sicer mene in poštnega voza, pač pa sem mislil, da dramatizuješ Jurčičevega dr. Zobra.«

»Odgovorite mi prej, kaj je z Liscem in ž njo po poroki?«

»Vrag ti jaši dušo! — Ako že hočeš, da ti povem, pa naj bo! — Vidiš, Lisčevka je prav taka, kakršnih je sto in sto drugih po porokil . . .«

Voz je močno zaropotal — zavozil je bil na kamenje. Izpred mojih oči pa je počasi ginil dr. Zober . . .

Neka roka je segla po mojem čelu, in zaslišal sem glas:

»Kaj tako stokaš in se prepiraš v sanjah? Vstani, lenoba, spodaj že čakajo lovci!«

Začuden sem odprl oči ter zagledal pri postelji svojo ženo, ki me je prišla buditi . . .

Spodaj pred hišo pa so cvilili psi ter nestrpno čakali, kdaj da odrinemo v gore. Skozi okno pa je sililo najlepše jesensko jutro. —

VII.

Brez naslova.

»Ali si že bral zadnjo številko »Zmage« ?«

Dr. Belič se je nemirno obrnil na divanu ter zazelhal.

»Kaj praviš o naslovni povesti?«

»Nič!«

»Ali si jo bral?«

»Da.«

»Kaj praviš o njej?«

»Nič!«

In dr. Belič se je vnovič obrnil, zazelhal ter zapalil smodčico. Gledal je v strop ter se ni zmenil za prijatelja, ki je stal ob oknu ter zrl ven na sneženo ravan, po kateri se je preletala jata gladnih vran.

»Vraga, nekaj moraš vendar reči,« se obrne nestrpno adjunkt Zlatič proti njemu ter si pogladi visoko, belo čelo.

»Nič! — Toda čakaj, kdo je spisal to budalost? Ah da, podpisal se je »Srebrin«. — Ako veš, kdo je, povej mu, da sem jaz rekel, naj gre raje pometat ceste, nego da zapravlja čas s tako pisarijo!«

Malomarno je doktor spuščal dimove oblačke proti stropu ter se ni dalje brigal za Zlatiča. Ta je prebledel, zavihal si nervozno kratke črne brčice pod nosom pa dejal:

»Kaj pa, ako bi bil spisal to povest jaz?«

Belič se je dvignil kvišku. Pozorno je motril nekoliko časa Zlatiča, odložil konec cigarete ter si mel roke.

»No, potem bi bila povest dobra,« je dejal črez nekoliko časa ter zopet legel na divan. »Treba je seveda vselej vedeti, kdo da je pisal! Čestitam ti, stvar je prav dobra!«

»Aha, tako . . . tako . . .« je mrmral Zlatič.

»Da, tako,« je ponavljal za njim doktor. »Ti si že davno priznan, in izključeno je, da bi mogel napisati kako budalost.«

»Saj si ravno prej rekel, da je ta spis budalost!«

»Da, da . . . ako bi ga bil spisal kdo drugi, bi bil gotovo največja budalost . . . toda spisal si ga ti, prijatelj, in lahko mi veruješ, da je ženijalen, naravnost ženijalen! . . .«

In dr. Belič je bil prepričan, da govori resno, in zadovoljen je bil sam s seboj.

»Hm, čakaj,« je dejal kmalu potem in se potolkel na čelo. »Dam ti neko snov, ki jo lahko porabiš za novelo, povest, celo za roman. Toda svetujem ti že naprej, da se podpiši s pravim svojim imenom, in ako le mogoče, pripiši zraven svojega imena še --- »priznan slovenski pisatelj«, in uspeh te ne more pustiti na cedilu. — Torej poslušaj:

— Tam nekje na Dolenjskem je bilo lepo dekle; recimo, da je bila samo — natakara. Kdo se zmeni za natakara? Par gostov, ki čepijo pri svojih kozarcih dan za dnem — morda je med njimi polovica »ločenih« — se še včasih poniža, da jo uščipne v bok, da ji podstavi nogo, ko hoče mimo, ali da se ji nasmehne z grandeco španskega dona. A zato zahtevajo od nje, da se jim nasmiha neprenehoma, da je proti njim sam med ter da mora poslušati z največjim zatajevanjem največje njih . . . no, besede nočem izreči . . . stvar se mi preveč gabi! . . .

No, ta natakara je začela hujšati, lezla je v dve gubi, a njen prej polni vrat je postal hipoma tako ozek, tako tenak, da bi ga objela srednje velika moška roka. In njene male, rjave oči so gledale tako žalostno izpod lepo zaokroženih obrvi, da se ti je treslo srce v prsah. Njeni že itak drobni, beli prsti so postali prozorni in so vsak hip podrhtevali. Velike njene kite so se vlažno svetlikale ter obkrožale njen svetli tilnik, da je bil videti še ožji in neznatnejši . . .

Hm, ž njenim cvetom se je bil pred nekoliko časom oduhal nekdo izmed »ločenih« . . . Kaj se hoče, kaj ne prijatelj? . . .«

A ona je imela prijatelja.

In temu je dejala večkrat:

»Ne morem si pomagati, jaz si ne morem pomagati! Vem, da ni lep. Vem, da je neznačajnejš in podlež, vem celo, da je — zver... a jaz si ne morem pomagati! In raje umrem, nego bi ga nehala ljubiti.«

In tako hudo ji je bilo, da je vselej ob takih prilikah trdo stisnila čeljusti in pesti ter zaječala:

»Oj, ubila bi ga, ubila! To zver . . . to . . .«

A solze so ji stopile vselej v oči, in takoj je pristavljala:

»A moram ga ljubiti, moram ga!« --

Dnevi so potekali za dnevi, a njo je bila samo še kost in koža. Telo je izginjalo in se sušilo, bila je samo še duša, ki je živela, samo še duša, zavita v rahlo tančico posvetnosti. Trebalo je samo še diha, in duša bi se bila osvobodila, poletela bi bila tja gori v sinje višave, kjer kraljuje večna ljubezen . . .

In osvobodila se je, poletela je . . .

Kalna od deževja in narasla je bila Krka, da je stopila črez bregove. Jesenska trava ob njej je bila umazana in povaljana, in dračje se je kopičilo po njej v velikih skupih.

In neki dan je hreščala po teh kupih stopinja ribiča Petra. V rokah je nosil veliko mrežo, ki jo je potapljal v posamezne tolmune. A ko je mrežo potopil za velik vrbov grm in jo potegnil h kraju, je ni mogel več dvigniti. In nagnil se je, da bi videl, kaj je. Tedaj pa je napel oči, prijel se za glavo ter viknil: Ježeš, Marija!

In z velikim naporom je potegnil izza grma žensko truplo. Bilo je napeto in zabreklo od vode. A usta so bila še vedno napol odprta, kakor bi bila ravnokar izpregovorila:

»Ne morem si pomagati, jaz si ne morem pomagati!«

Dr. Belič je umolknil ter se zamislil. Zlatič pa je bobnal s prsti po šipah.

Zunaj je začel naletati nov sneg.

Zimsko jutro.

Aj ptičice ljubke, kaj gledate pač
me tak zaupljivo boječe?
Zakaj v teh otožnih, teh severnih dneih
mi čakate zime mrazeče?

Na jug, tja na jug poletite mi
v Italije toplo zavetje,
kjer ni monotonih sneženih poljan,
kjer klije bohotno še cvetje.

A ve ne poznate življenja poljan,
kot meni vam to so le sanje,
in z mano vred treba vam slušati
severa bolešno ječanje.

Ej rad, kako rad bi natrosil vam
tu na pot drobtinic za hrano,
saj vem, da vas muči trpki glad,
ko zrete tako me udano.

Ej, rad, kako rad! . . . A verjemite mi,
da nimam drobtine ni ene,
in glad, ta trpki, neusmilni glad
i mene na daljnji jug žene.

Iz palače mogočne, glejte, tam
bogatin na nas se ozira . . .
Nikdar on poznal ni pomanjkanja . . .
A tisoč gladú jih umira.

Ej, rad, kako rad bi natrosil vam
tu na pot drobtinic za hrano . . .
Daj Bog, da skoraj nam pride čas,
ko nebo spet rosilo bo mano.

V. S. Fedorov.

S potovanja v Jenó.

Spisal V. Bežek.

(Konec.)

Medsebojno predstavljanje se je bilo izvršilo, a pričela se je šumna govorica in veselo ženketanje kozarcev med znanci, ki so si bili še pred malo trenutki tuji. A tedaj je zopet posegel vmes reditelj profesor Rein ter nas pozval, naj po stari dijaški navadi tudi katero zapojemo. Kako je elektrizoval s tem opominom celo starejše, že osivele nemške gospode, katerim so se morda zopet obujali že napol pozabljeni spomini izza dijaških let! Posegli smo po knjigi »Deutschlands Liederschatz«; pred vsakega gosta je bil namreč že preje položen na mizo po en izvod, in sicer drugega nje zvezka, obsegajočega na 100 straneh »222 Commers- und Studentenlieder- Texte«. Prof. Rein pa nam je ukazal odpreti na strani 11. ter zapreti 10. pesem; učitelj Schöne- mann iz Augsburga, šegav veseljak, je sedel h klavirju, intoniral; prof. Rein je zaklical v saksonskem narečju: »Das Lied steicht« (t. j. steigt), in po širni dvorani je mogočno zadonela že zgoraj navedena po Turingiji priljubljena pesem »An der Saale hellem Strande . . .«

Duhovi so se vedno bolj raznemali, in prof. Rein je moral precej močno trkati z vrčkom ob mizo, kadar si je hotel narediti »silentium«, da nam je povedal kaj potrebnega, kar se je nanašalo na predavanja, ki so se imela pričeti drugi dan ob osmi uri. Toda priznati mu moram, da je vrlo skrbel tudi za izpremembo in zabavo; kajti vmes smo na njegov poziv tudi parkrat trčili v ime dobrega začetka ter zapeli še par okroglih, izmed katerih sem si zlasti zapomnil zaradi pristno dijaške šegavosti tisto o veseljaškem muzikašu, ki ga je hotel ob Nilovem bregu požreti krokodil. »Das Lied steicht!« je velel prof. Rein, a mi smo zapeli:

»Ein lust'ger Musikante marschierte am Nil,
 O tempora, o mores!
 Da kroch aus dem Wasser ein grosses Krokodil,
 O tempora, o mores!
 Der wollt' ihn gar verschlucken, wer weiß, wie das geschah?
 Jucheissasa, otempotempora!
 Gelobet seist du jederzeit, Frau Musika!«

Pesem pa dalje tako pravi, da si je vedel godec pomagati; začel je drsati po svojih starih goslih, in tedaj je krokodil hočeš nočeš, moral plesati. A ž njim vred so se spuštile v ples tudi vse piramide ter se vrtele in vrtele, da so se naposled zvalile — na krokodila ter ga ubile, a rešeni godec se je vesel šel krepčat v bližnjo gostilnico. Pesem pa tako-le pravi:

»Und als die Pyramiden das Teufelsvieh erschlagen —
 O tempora, o mores! —
 Da ging er in ein Wirthshaus und sorgt' für seinen Magen —
 O tempora, o mores!
 Tokayerwein, Burgunderwein, wer weiß, wie das geschah?
 Jucheissasa, otempotempora!
 Gelobet seist du jederzeit, Frau Musika!«

Tedaj so se otajali tudi najresnobnejši možje, in nisem bil menda jaz edini, ki si je dejal, da je to »bonum omen« — dober začetek. Jaz sem si se zdel pomlajenega za dvajset let ter se živo zamislil v svoja velikošolska leta. —

Toda poudarjajoč, na se drugi dan že ob osmih zjutraj sestanemo na resno delo, je reditelj kmalu po enajstih zaključil zborovanje ter odšel s svojim štabom; a gostje, večinoma tisti dan došli iz daljnjih krajev ter utrujeni od dolge vožnje, so se hitro za njim porazgubili.

In začelo se je resno delo!

Književne novosti

Knjige »Družbe sv. Mohorja« za l. 1902. so lep dar našemu ljudstvu v pouk in razvedrilo. Iz »kole darja« razvidimo, da šteje letos družba 76.110 udov, torej par tisoč manj nego lani. Ta minus je tako malenkosten, da ne pomenja veliko, vendar ga ni prezirati, nego poverjeniki naj pazijo, da v bodoče ne pojde dobra stvar stalno navzdol! Mi s svojega svobodomiselnega stališča sicer nismo čisto zadovoljni z nekaterimi knjigami in nekaterimi spisi, toda odkrito priznavamo, da je družba sv. Mohorja za izobrazbo našega ljudstva velikanske važnosti. Kar misliti si ne moremo, kaj bi bilo z duševno hrano širokih, zlasti kmečkih mas, ko bi mahoma prenehala ta popularna književna zadruga. Tudi številnejši narodi, nego je naš, nimajo kaj podobnega, kakor je družba sv. Mohorja. Vemo tudi dobro, kako težko je dobiti primernih rokopisov, ki se ne iztresajo iz rokavov, nego jih je treba pisati in to pisati tako, da bi jih naše ljudstvo razumelo. Knjige Mohorske so tudi vsem našim sovražnikom živ argumentum ad hominem, da naše ljudstvo

našo književno slovenščino popolnoma razume, drugače ne bi kupovalo knjig! In kadar nam razni nemški in laški neslaneži očitajo, da je naš književni jezik neka umetna mešanica, ki jo razumejo samo literati, takrat klevetnikom lahko vržemo v zobe — Mohorsko družbo in njene popularne v čisti književni slovenščini pisane knjige. Tako je!

V koledarju se vrsti pouk z zabavnim čtivom. Med povestmi so najlepše Meškove. Med poučnimi spisi moramo posebno omeniti potopis Stiasnega po pariški razstavi in v Carigrad. Take stvari ljudstvo kar požira. Jako važen je tudi spis drja Pečnika o egiptovskih Slovencih. A nasvete pisateljeve, da naj bi slovenski rodoljubi v bodoče s svojimi hranilnicami in posojilnicami obračali več pozornosti prekmorski trgovini, naj bi resno uvaževali! Mi Slovenci imamo morje, pa ne vemo za kaj. Po časnikih tarnamo, da se v Trstu šopirijo tuji trgovci, sami pa ne storimo ničesar za svoje primorsko mesto, ali pa vsaj smešno malo. Ali bi ne bilo mogoče ustanoviti kake slovenske parobrodne družbe za pasažirje in za trgovino??

Naš neumorni znani neznanec, g. Malograjski, je izdal pod okriljem »M. dr.« svojo povest »Za srečo«, kjer opisuje na poljuden način usodo slovenskih izseljencev v južno Ameriko. Malograjski piše gladko in popularno, in njegova povest je kakor nalašč in spretno spisana za večino naših Mohorjanov. Isti pisatelj je pod drugim imenom objavil v »Večernicah« daljšo povest. V tem zborniku so zastopani še dr. Vošnjak, Medved, Trošt in drugi novelisti. A. Kosi je izdal »Umnega kletarja«, ki gotovo dobro dojde vsem Mohorjanom vinogradnikom. — »Zgodbe sv. pisma« nadaljuje po smrti Lampetovi dr. Krek. — Seigerschmied pa je izdal nekako apologijo »Pamet in vera«, ki je pa ljudstvo ne bode razumelo. Mi mislimo, da takih knjig ljudstvu sploh ni treba dajati v roke, saj sliši ta predmet nedeljo za nedeljo s prižnice. —

Mi občudujemo družbin odbor, ki deluje tiho, a neumno za izobrazbo širokih mas našega ljudstva. In ker želimo, da bi v bodoče še uspešneje in še bolj srečno skrbel za duševno hrano temu ljudstvu, svetujemo to-le:

1. Naj se postavi odbor bolj na odločno — narodno stališče, tako da bodo vse družbine knjige prešinjene z radikalnim slovenskim duhom. V naši dobi, ko stoje Nemci, Lahi in Madjari na skrajno narodnem stališču, treba, da se tudi v našem ljudstvu še bolj vzbudi narodna zavest. Zato naj

2. Mohorska družba izda poljudno zgodovino slovenskega naroda. Taka zgodovina bo stokrat več koristila nego obširna cerkvena zgodovina.

3. Naj se izda po vzgledu Bezenšekove knjige »Bohgarija in Srbija« čimprej knjiga o naših najbližnjih bratih Hrvatih, s katerimi je naše ljudstvo tako pogosto v dotiki. Naj pa se ne piše o Hrvatski, nego o Hrvatih, pa naj stanujejo v Hrvatski, Dalmaciji, Slavoniji ali v Bosni. Za Hrvati naj se opišejo vzorni Čehi, za temi Poljaki in potem Rusi. Naše ljudstvo mora vedeti, kake in kod ima svoje brate, ter na kakšni kulturni višini stoje.

4. Mohorska družba naj izdaje po večkrat prevode iz beletristike raznih slovanskih literatur. V teh literaturah najde naše ljudstvo duševnega blaga, ki se mu bode takisto prilegalo kakor izvorno domače. Bog ne daj, da bi govorili proti izvornim slovenskim povestim, ali neobhodno potrebno je, da se spoznava naše ljudstvo tudi z drugimi slovanskimi literaturami.

5. Naj izda Mohorska družba obširno topografijo in etnografijo slovenskega ozemlja. To delo naj bi bilo ilustrovano. Slovensko ljudstvo mora poznati pred

vsem svoje domače kraje v gospodarskem in političnem oziru. Naj se mu pokažejo ti kraji tudi z ozirom na prirodne lepote.

6. Končno še majhno opazko! Skrb za misijone po tujih krajih prepuščajmo tistim narodom, ki imajo ondi svoje kolonije, torej svoje materialne interese. Saj vemo, da so razne misijonske postaje, tudi katoliške, samo prednje straže, za katerimi prihajajo oboroženi zavojevatelji. Toliko za sedaj.

A. Aškerc.

Janka Kersnika zbrani spisi. II. zvezek. 1. sešitek »Na Žerinjah«. Uredil dr. Vlad. Levec. Založil L. Schwentner. Ljubljana 1901. — Kersnikove povesti so biserji slovenske beletristike. Ne bi je smelo biti nobene slovenske hiše brez Kersnika. »Na Žerinjah« je tretji roman, ki je izšel med Kersnikovimi zbranimi spisi pri Schwentnerju, po kronologiji pa je to prvi roman, ki je potekel izpod peresa prerano nam umrlega klasičnega pripovedovalca domačega. Ta roman je bil izšel svoj čas v Jurčičevi »Narodni knjižnici« in je bil vzbudil občno pozornost v naši literaturi. O Kersniku se bode morala napisati obširna študija, kadar izidejo vsi njegovi spisi. Za sedaj pa Kersnikovih spisov, ki jih s priznanim ukusom izdaje Schwentner in jih ureja dr. Levec — niti ne priporočamo, ker mislimo, da bi žalili naše čitatelje, če bi jim morali Kersnika šele priporočati.

A.

»Novi akordi.« 3. številka. November. Urednik dr. Gojmir Krek. Založnik L. Schwentner v Ljubljani. Česar bi si preje še hoteti ne upali, podano nam je lahko, odkar imamo dr. Krekov dvomesečnik, njegove »Nove akorde«. V mislih imam prvo točko zadnjega zvezka, v kateri se podaja klavirska priredba Anton Lajovičevega simfoniškega dela »Adagio«. Slišali smo zanimivo in obsežno to delo mladega simfonika v letošnjem spomladnem koncertu »Glasb. Matice«, in danes se nam že podaja v tisku, proizvedljivo ob štiriročni igri na klavirju. Kdaj bi se bilo preje našlo pri naših razmerah založnika, ki bi bil hotel in mogel izdati brezskrbno taka dela? Hvalimo si zato tem boljše »Nove akorde« kot prepotrebno institucijo, katere je lahko vsak vesel, komur je kaj za glasbo. Bodi že s temi uvodnimi besedami označena vrlina omenjene Lajovičeve simfoniške skladbe. Plemenitega mišljenja je in izrazovita v razpoloženju, ki ga vzbuja. Enotnosti v značaju ji ni moči utajiti in priznati je vnemo, ki jo kaže skladatelj za resnobno, po višji stopnji umetnosti stremeče skladanje. Lajovic kaže v tej skladbi, da ni malo, kar zna, pred vsem, da ima dar, orkestralno misliti, in tudi, da ni šlo v nemar, kar je proučil ob skladbah svojih vzorov. Smatrati je Lajovica za skladatelja, ki so mu zmožnosti sredstva za hitro in odločno napredovanje. Uspeh je dosegel Lavoslav Pahor s svojim samospevom za bariton »Na poljani«. Zares srečna invencija v melodiki se spaja tu z dramatično živahnostjo v spev odlične cene, ki mu je rapsodistiško-baladni ton, po uglasbenem besedilu naravnost izzvan, kaj prikladen.

Kabinetni komad čveterospeva za mešane glasove je Karel Hoffmeisterjeva »Leži polje ravno . . .«. Biser med čveterospevi smemo imenovati

to fino skladbo; razkošna v svoji nežnosti se ziblje v njej glasba ko šepetajoči vetrič, ki si poigrava s cvetjem na livadi. Pohvaliti je moški zbor Petra Jerca »Lahko noč«, kajti toplota in lepota sevata iz njega. Po lepem teži tudi Janez Laharnar v svojem moškem zboru »Moj dom«, in zadel je dobro mehko to v harmoniji; kaj, ko bi si izbral prihodnjic srečnejše besedilo, ki mu da priložnost, se oprostiti spon starokopitne glasbene oblike, v katero ga morda sili nesrečni naivni tekst. Pianistom je zložil urednik dr. Gojmir Kreck prav veselo krepko koračnico »V planinski raj!« Ta bode v radost vsem, ki jim je za poskok. In smejo biti tudi zanjo hvaležni, ko je res lepa. V vrsti vseh teh posrečenih skladb moti edino le Davorina Jenka dvospjev »Na tujih tleh«, trivialna skladba prav primitivne vrste; naj služi za primer, kako ni več smeti skladati, in kakor se hvala Bogu v Slovencih ne sklada več.

Dr. Vladimir Foerster.

Koncert »Glasbene Matic« dne 14. novembra t. l. Napram velikanskemu umetniškemu delu se obnaša čuteči človek, torej tudi kritik kakor otrok, kadar občuduje kakšno za njegov razum in njegovo fantazijo nenavadno stvar. Občudovanje mu zapira usta. Vse, kar more v momentih takšnega uživanja izgovoriti, je skupina neartikuliranih glasov v razmerju h krasni polifoniji čustev, v kateri se koplje duša njegova. Zmožen bi bil samo kričati od veselja in žalosti; smeh in solze se prikazujejo na njegovih licih. Čudno! Vpričo najbolj kulturnih, skoraj nadčloveških, nebeških izjav človeškega duha postane človek zopet majhen, otročji, naraven, obožujoč svoje umetniške velikane kakor stari, nekulturni, naravni narodi malike svoje primitivne religije.

Tako smo zadnjič klečali pred grandioznim duhom nesmrtnega Beethovna, pobožni molitelji v templu umetnosti, trdno verujoč v skalnati umetniški credo, ki ga nam je on razložil v »Slavnostni maši d-dur«, onem kolosalnem stebru na izhodu moderne cerkvene glasbe.

Da, tu se začenja vera. Slušatelj neha misliti, on samo čuti; tu ne sodi in ne kritikuje več, on veruje. Tako malo ali tako veliko mu je na srcu, da mora molčati. In to je najboljšje; kajti kdor vsemogočnosti tega dela ne čuti, temu vsi glasbeni voditelji ne pokažejo pota skoz tisočero srčnih položajev tega umetniškega velikana. V cerkvi se ne spodobi govoriti. S klobukom v roki stojimo tiho in poslušamo božjo besedo umetnosti. Kvečjemu kdor je sam duhovnik, se sme oglasiti in nam raztolmačiti sveto pismo. Eden izmed njih, Eduvard Hanslick, pa je zapisal sledeče tako krasne kakor resnične besede: »In dieser ‚Messe‘ hat Beethoven Alles, was an höchsten Ideen und religiösen Gefühlen in ihm ruhte, niedergelegt; er hat drei Jahre seines Lebens daran gewendet, das eben im Abendroth seiner doppelten Majestät, des Genius und des Unglücks, am leuchtendsten erglühte.«

Dovolj! Jaz vidim gospoda urednika, ki mi gleda črez rame in me opominja, da smem samo par minut govoriti. Torej ne preostaja nič drugega, kakor da naj se še hitro s par besedami spominjam onega epohalnega večera, pri katerem je naše elitno glasbeno društvo izvajalo mogočno Beethovno delo. In to je najmanj zanimivo in najbolj nevarno za človeka, ki je pri takšnih prilikah navajen, uživati in samo uživati celotni vtisk, in ki vsled tega ni vedno pravičen napram sodelujočim posameznikom.

Najbolj obžalujemo, da v Ljubljani še nimamo koncertne dvorane z orglami. Ta kraljevi instrument smo zelo pogrešali. Orgle bi bile izpolnile

marsikatero majhno vrzel v orkestru in pogladile in popravile marsikatero prerobato besedo trobil; one bi bile visele kakor pobožna glorijska nad celim ensemblom. Kakor rečeno, stali so trobentači (Blechbläser) za naš okus v vsakem zmislu besede preveč v ospredju. Zakaj jih je dirigent pred zbor postavil? To po našem mnenju ni bila srečna misel, zlasti ne z ozirom na tja postavljene altovske glasove, ki so bili že sami ob sebi v razmeri z drugimi glasovi vsaj kvalitativno precej šibki. Pevski material bi bil sploh po mojem mnenju več efekta naredil, če bi bil stal pred orkestrom. Ta in ona kontrapunktična nuanca se je na ta način izgubila. Sicer pa moramo pač reči, da nam je mogla in morala »Glasbena Matica« s tem nastopom imponirati. In to pomeni veliko. Kajti če sploh kje, velja tu beseda »Vom Erhabenen zum Lächerlichen ist nur ein Schritt«.

V prvi vrsti se imamo zahvaliti železni vztrajnosti in izbornemu talentu velezaslužnega dirigenta, g. Mateja Hubada, ki je vodil ta koncert očitno ne samo z duhom, ampak s srcem. Iz neobsekane zborove mase modelirala je njegova spretna roka najfinejše in najzanimivejše poteze.

Navajanje detajla bi čitatelja utrudilo. Omenimo samo še sledeče posameznosti: Izvrstno se je posrečil »Kyrie«, oni del maše, ki je menda najbolj v specifično-katoliškem duhu pisan, akoravno tudi on nikakor ni konvencionalen. Resno, mirno, s pravo odkritosrčno umetniško pobožnostjo so rešili zbor in solisti svojo tukaj še precej lahko nalogo, podpirani po vestnem orkestru. Na malenkostne netočnosti v zadnjem (kakor na pr. prehitri vstop kontrabasistov začetkom tega dela) se ne oziram. Posebno jasno in dovršeno so solisti in pozneje tudi zbor kontrapunktirali ona dva krasna nasprotna motiva v drugem delu tridelne oblike »Christe« in »elcison«. Konec tega dela (sekstakord fis a d) bi si mislili še bolj nežen in eteričen. Kadar Beethoven ppp predpisuje, pomeni to več nego zahtevka modernega komponista, naj se poje ppppp.

Veličastno je izvajal ensemble »Gloria«, drugi oddelek maše, pri katerem se že lahko opazuje, da komponist ni več mislil na prvotni realni namen — Beethoven je hotel najprej mašo ustvariti za slavnostno intronizacijo svojega prijateljskega učenca nadvojvode Rudolfa kot nadškofa v Olomucu —. Mehak kakor mir je bil pasus »et in terra pax hominibus« s krasno akcentuacijo sekundakorda, oziroma kvintsektakorda. Isto velja glede mističnega, po cerkvenem kadilu sladko duhtečega mesta »adoramus te«. Orkester se je posebno odlikoval v predigrah »Meno allegro« in »Larghetto«, kateri sta se zelo ljubko in milo igrala. Ravno tako pobožno in ginljivo je pel kvartet ono nepozabljivo mesto »Qui tollis peccata mundi, miserere nobis«. S skoraj fanatičnim entuziazmom se je lotil ves ensemble šumeče fuge »in gloria dei patris amen«. To je bilo vse vestno akcentuirano in markirano, ritmično sigurno.

Kakor hrabri, kruti vojaki, kadar molijo k Bogu pred bitvijo, tako je ležal orkester začetkom tretjega oddelka »Sanctus« v zaupni bogaboječnosti na kolenih. In zbor je z njim klečal in čutil bližino svojega Boga. Pietetno, z globoko pobožnostjo, pretresljivo je pel svoj »Sanctus Dominus Deus Sabaoth« — sveta glasba. Po blaženi predigri in po naznanilu basov, ki so drugim tako-rekoč naprej hiteli kakor onadva butta na sikstinski »Madonni«, pojoč »Benedictus, qui venit in nomine domini«, začel se je neizrekljivo lepi »Benedictus«, okoli katerega vijejo solo-gosli svoje blagoglasne girlande. Čestitamo gospodu

Vedralu k njegovi aristokratski igri; za muzikalnega človeka je bil ta sila hvaležni solo več vreden nego več violinskih koncertov.

»Je weiter d sto mehr scheinen für den Tondichter die Wände des Doms zurückweichen — alles wird höher und breiter. Nicht mehr an die Kirche und ihre Gemeinde wenden sich diese Tonwogen: sie scheinen gegen die Urquelle alles Seins zurückzuströmen« piše Hanslick. Res je. Meni se zdi: V »Credo« genij ne moli več v cerkvi, ampak v prosti naravi, ognjevit in iskreno. In ž njim moli cela veseljnost pod grandiozno kupolo neba. Kakor iz skale izsekana sta bila energično trda temata »credo« in »et vitam«; čudovit oni starocerkveni tenor-solo »Et incarnatus est« ob spremljevanju brač in basov. Impozantno je znal zbor vedno in vedno še krešendirati, in jako efektno je ubral g. Hubad že pred vstopom z »Grave« nadpisanega dela tempo bolj maestoso. Žalibog so prišli solisti proti koncu malo iz ravnotežja, toda kmalu je bila rana zopet zaceljena.

Veliko bi še rad povedal o zgodovini, o pomenu našega, četudi ne ortodoksno katoliškega, vendar eminentno religioznega dela. Ne smem. Bodi samo še omenjeno, da sta se med solisti posebno odlikovala gdč. Mira Dev in operni pevec g. Tit Olszewski, med koristi pa sopranistinje in tenoristi. — Dne 24. novembra se je ta koncert ponovil.

Dr. Gojmir Krek.

Slovensko gledišče

A. Drama. — Dne 7. novembra smo gledali pred kratkim umrlega Baluckega komedijo »Klub samce v«. To je fina satira na neodkritosrčne nasprotnike zakona. Tehnika je sicer nekoliko zastarela, ekspozicija v dialogih nekoliko predolga, ali cela igra priča, da je bil Balucki velik mojster v dramatičiji. Komedija ni pisana kulisam na ljubo in ne lovi cenenih efektov, nego stvar stoji sama zase, ima zdravo jedro, fino satirsko ost in lepe prizore. Balucki je menda marsikoga prepričal, da zna tudi Slovan pisati drame. Komedija se je predstavljala dvakrat in obakrat izvrstno. — V spomin rajnemu Alešovcu so igrali dne 13. novembra njegovo burko »Nemški ne znajo«, s katero je pokojni Brenclj dokazal, da ni bil brez dramatičnega talenta. Burka je satira na polpretekle nemškutarske čase. — »Deseti brat«, ¹⁾ ki so ga dali dne 16. novembra, je že znan izza lanskih predstav. Govekar je dokazal iznova, da je spreten dramatičar Jurčičevih romanov. »Rokovnjači« so sicer bolj dramatični, na zunanje namreč, a »Deseti brat« je globočji in poetičnejši v nekaterih partijah. Drugo dejanje — pri Obrščaku — je napisano pač samo zaradi »Krjavlja«, in ima samo epizodni značaj, ker ni v neobhodno potrebni organski zvezi z ostalim dejanjem. Tudi bi želeli, da bi bil ta prizor precej krajši. Jurčič je skoro prerad slikal originalne berače; to je bil pač njegov ukus. Nam so »dovtipi« Krjavljevi prenaivno-roboti in prav malo zanimajo. Le-to pa gre na rovaš Jurčiču, ne Govekarju, ki je hotel vse to spraviti na oder, kar stoji v romanu. Kakor je roman sam poln kontrastov, tako seveda tudi drama, ki bi se smela tukaj imenovati tudi roman v toliko in toliko slikah. Zaradi lepše karakteristike milieuja je vpletel gosp. Pahor motive iz narodnih pesmi na pri-

¹⁾ Dramatizovani »Deseti brat« je izšel letos v »Slov. knjižici« v Gorici.

mernih mestih. Vse kaže, da utegne »narodna igra s petjem« postati specialiteta Govekarjeva. Ker je pokazal v tem žanru dozraj veliko spretnost, naj nadaljuje. Hvaležnih snovi je nakopičenih v slovenskih novelistih še dovolj. Naj bi posegel tudi v hrvaško in sploh slovansko literaturo, v kolikor je porabna za naš oder. — Dne 19. novembra so se uprizarjali »Rokovnjači« dovolj precizno. Predstava je pokazala, da priljubljena »narodna« igra ni še nič izgubila privlačnosti med masami.

Onjčgin.

B. Opera. — Ker je naš poročevalec za opero, g. Pahor, nujno zadržan, da bi pisal kritiko o opernih predstavah od 21. oktobra do 21. novembra, omenjamo samo, da se je v tej dobi ponavljala parkrat melodiozna »Carmen«, v kateri so se odlikovali vsi solisti in vse solistkinje kakor pri premieri. Vsa predstava »Carmen« je bila sploh dovršena, a zasluga gre za to tudi spretnemu kapelniku. — V tem času so se peli tudi »Pagliacci« v vsakem oziru izborno. Brilljiral je ne samo kot pevec, ampak tudi kot igralec g. Olszewski, a njegova vredna tovarišica je bila gdčna. Nočmi s svojim nežnočistim petjem. — Dne 21. novembra se je pela nova opera Flotowa »Alessandro Stradella z najlepšim uspehom. —

Upodabljajoča umetnost

Kipar Gangl dela sedaj na Dunaju vnovič na svojem »Valvazorju«, ker se mu je bil letos spomladi prvi, skoro že dokončani osnutek po nesreči poškodoval.

Kipar I. Zajec je dovršil v svojem atelieru na Dunaju kip našega Prešerna, ki se ima postaviti v Ljubljani. Kip v nadnaravni velikosti je dovršen v mavcu, in strokovnjaki, ki so bili v Zajčevem atelieru (na primer naš arhitekt g. Fabiani), pravijo, da je Zajčev Prešeren res umetniško delo, ki bo vredno velikega pesnika. Pred kratkim je bila prinesla »Neue Fr. Presse« jako laskavo notico o tem Zajčevem Prešernu. Kakor čujemo, se Prešeren v kratkem ulije v bronu. Tudi reliefe za podstavek ima Zajec že izgotovljene.

Slikar Strnen je dovršil svoja slikarska dela v predmestni cerkvi trnovski v Ljubljani.

Slikar Grilc je bil pred kratkim razstavil tukaj pri Schwentnerju svojo najnovejšo sliko (potret g. župana Hribarja v sokolski obleki). Kritiki so jako hvalili ta portret, v katerem je Grilc dosegel frapatno podobnost originalu. Tudi v umetniški izvedbi sami je ta slika lepo delo in priča, da ta slikar še zmerom napreduje. Strokovnjaki pravijo, da je ta portret najboljši, kar jih je doslej ustvaril Grilc.

Naše obnebjje

Astronomski koledar za december. Merkur sveti v začetku meseca kot danica. — Venera je večernica. — Mars stoji zvečer blizu jugozapadnega obzorja in zahaja 1½ ure po solnčnem zahodu. — Jupiter izgine tekom decembra v žarkih zapadajočega solнца. — Saturn takisto otetni v drugi polovici t. m. v večernem mraku. —

Splošni pregled

Ljubljansko vseučiliško vprašanje je sedaj na dnevnem redu in v ospredju pred vsemi drugimi skrbmi našega naroda. V znamenju ljubljanskega vseučiliškega vprašanja se nagiblje tekoče leto k svojemu koncu. Smemo reči, da se zanima za to stvar sedaj ves slovenski narod, od naših mest do najskritejših gorskih vasi, saj pošiljajo peticije za bodočo ljubljansko univerzo slovenske občine po vsej Sloveniji. Naš narod ima pred seboj spet enkrat ideal, za katerega se je truda vredno boriti. Naša akademijska mladina neti navdušenje, poslanci in deputacija mesta ljubljanskega delajo na merodajnih krajih za uresničenje naših zahtev. Dne 1. decembra je priredilo ljubljansko meščanstvo sijajno manifestacijo iz svoje srede. Shod se je vršil v »Mestnem domu«, kjer se je sprejela resolucija za ustanovitev naše univerze.

Potrebno bi bilo, da bi kak rodoljub pojasnil ljubljansko vseučiliško vprašanje s kako nemško brošuro za širji svet. Objavila naj bi se zgodovina tega vprašanja, razložila potreba ljubljanske univerze, ter povedalo naj bi se, da Ljubljana in naš narod v kulturnem in literarnem oziru nista tako nepripravljena na univerzo, kakor to mislijo razni nam sovražni časnikarski kuliji . . .

Maruličeva slavnost se je vršila v Zagrebu dne 12., 13. in 14. novembra točno po programu in je bila brez dvoma ena najlepših slovanskih kulturnih slavnosti zadnjih let. Začela se je z opero »Porin« na predvečer. Dne 13. novembra je bilo slovesno čitanje o Maruliču in njegovi dobi. Čitali so gospodje: Mažuranič, Gjalski, Bulić in prof. Milčetić. Igralec Fijan je deklamoval neki odlomek Maruličeve pesmi »Suzana«, na kar je pevski zbor zapel neko Maruličevo prvokrat uglasbljeno pesem (»Devici M.«) To se je vršilo v dvorani »Kola«. Popoldne smo obiskali pokopališče Mirogoj, kjer je imel dr. Andrić krasen govor pri grobnici preporoditelja, prof. Miler pa na grobu Šenoc. Zvečer istega dne je bila slavnostna predstava v gledališču, kjer se je pevala kantata Maruliča in potem uprizorila ad hoc sestavljena simbolska slavnostna igra dr. Markovića. Dne 14. novembra so čitali v dvorani »Hrvatske Matice«: Gjalski, Grlović, dr. Deželić, dr. Dežman in Kirin o aktualnih književnih in narodnokulturnih zadevah (o nakladništvu, o ljudskih knjižnicah). Opoldne se je razgalila spominska plošča pisatelju in pesniku Šenoi s pesnikovo glavo v marmornatem reliefu na hiši, kjer je Šenoi umrl. Relief je izdelal mojster Valdec. Govorila sta pl. Miletić in župan zagrebški pl. Mošinski. Cela dolga Mesnička ulica je bila polna občinstva — gotovo okoli 5000 ljudi —, ki je po odkritju zapelo hrvatsko himno »Lepa naša domovina«. Ta točka je bila najsijajnejša celega programa. Popoldne se je vršil banket, ki se ga je udeležilo blizu 150 gostov. Slovence je zastopala posebno srčno sprejeta in pozdravljena deputacija iz Ljubljane. V tej deputaciji so bili: župan Hribar, prof. Pleteršnik, ravnatelj Grasselli, pisatelj Finžgar, urednika Govekar in dr. Lampé, pesnik Medved ter urednik »Ljubljanskega Zvona«. Govorile so se navdušene zdravice, izmed katerih naj omenimo samo ono župana spletskega Milića mestu Zagrebu ter pesnika Kukuljevića-Sakcinskega, ki je napil Slovincem. Telegramov je prispelo nebroj izmed vseh Slovanov. Frenetično ploskanje sta zlasti izzvala

dva telegrama: eden, ki ga je poslal slavni Sienkiewicz iz Varšave, in hrvatski telegram iz Stockholma, ki ga je poslal znani švedski pisatelj in pesnik, naš prijatelj Jensen. Po banketu smo v mraku okrasili z vencji spomenika Kačiča-Miošiča in Preradoviča. Zvečer pa se je predstavljala v gledišču drama »Zlatarjevo zlato«, ki jo je po istoimenskem romanu Šenoe spisal znani pisatelj dr. Dežman. Drama je v celoti uspela sijajno in ostane brez dvoma stalno na repertoarju zagrebškega gledišča, saj je zajeta iz domače zgodovine. A. A.

Druga ljubljanska državna gimnazija, čije nižji razredi imajo slovenski učni jezik, je dobila letos v jeseni šestih razred, ki pa je, kakor že peti, tudi **nemški**. Naši časniki o tem tužnem dejstvu popolnoma molče, kakor bi se to samo ob sebi razumelo, da na Slovenskem ne more biti drugačnih šol nego nemških! Zato pribijamo to pedagoško modrost na steno, da naša javna vest čisto ne zaspi. Morebiti se sedaj ob vseslovenski agitaciji za ljubljansko vseučilišče spomni kak poslanec, da nimamo (niti v Ljubljani!) še nobene slovenske srednje šole . . . Pravijo, da aktiviranje slovenskih višjih razredov zadržuje tudi latinsko-slovenski slovar, ki še ni dogotovljen. Gospodje profesorji, ki sestavljajo slovar, gotovo niso krivi, da delo tako počasi napreduje, ker vemo, da so itak preobloženi s šolskim poučevanjem. Kriv pa je brez dvoma načrt za ta slovar, ker se morajo, kakor smo čitali v »Izvestju II. državne gimnazije« iz l. 1897., naši leksikografi ozirati tudi na cerkvene (!) pisatelje in iz njih izčrpavati besedni zaklad. Gotovo imajo nekateri cerkveni očetje krasne misli, ali cerkvena latinščina vobče ni klasična. Ti cerkveni avtorji se ne čitajo dosedaj na nobeni državni gimnaziji avstrijski — saj za to tudi časa ni! — in zato je tudi čisto nepotrebno, da bi se morali baš slovenski profesorji pečati s cerkvenimi avtorji. Našim višjim gimnazijam treba samo dobrega šolskega slovarja, a takšen se ozira samo na klasike latinske, dokler se bodo ti sploh še čitali na gimnazijah v izvirnem jeziku. — *Cicero.*

Javna predavanja v Ljubljani so se otvorila preteklega meseca. Zabeležujemo ta dogodek z velikim veseljem in s posebnim zadovoljstvom, saj se je ravno »Ljubljanski Zvon« najbolj potegoval za — »ljudsko univerzo«, ki se utegne še razviti iz teh javnih predavanj. Ta predavanja so vzela v roko »Slovenska Matica«, »Šolska Matica« in »Pravniško društvo«. Prvi je predaval dne 24. novembra g. prof. Vrhovec v poslopju dekliške šole pri sv. Jakopu (ki jo je g. župan prepustil v ta namen) »o zgodovini ljubljanskih pokopališč«. Predavanje je otvoril g. dr. Majaron s primernim nagovorom. Občinstva je bilo že pri prvem predavanju obilno, a želeli je, da bi se teh koristnih predavanj udeleževalo čimveč poslušalcev, saj ni plačati nikake vstopnine. Za sedaj so oglašeni za predavatelje še gospodje: Dež. sodni svetnik Wenger, zdravnik dr. Praunseis in dr. Krajec ter ravnatelj I. Šubic.

Švedski pesnik grof Karel Snoilsky in Ljubljana. Gospod župan Hribar je bil pesniku v imenu ljubljanskega mesta v Stockholmu čestital za 60. rojstni dan 8. septembra. Za to gratulacijo se je bil slavni švedski literat zahvalil tako: »Zahvaljujem se za globoko ginljive čestitke iz zibeli mojih pradedov!« Pred kratkim je poslal po svojem založniku v roke g. župana Ljubljani v spomin eksemplar svojih poezij »Svenska bilder« (Švedske slike). Knjiga je zbirka narodnih balad in romanc. Ilustroval jo je neki finski slikar (Edelfeldt). »Svenska bilder«, dar pesnika Snoilskega, so se shranili v magistratni knjižnici in perpetuum memoriam.